

ЛЬВІВ — ЛИСТОПАД 1936 — Ч. II

ПЕРЕДПЛАТА „ЛІТОПISУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чверть-
річна 3.50 зл. — Ціна числа 1.20 зл. — Для членів „Черво-
ної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПIS ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 ІІ ПОВ.
Почт. скр. ч. 43.

ХТО ДБАЄ ПРО ЗДОРОВЛЯ

споживає

НАБІЛ І ВИРОВИ

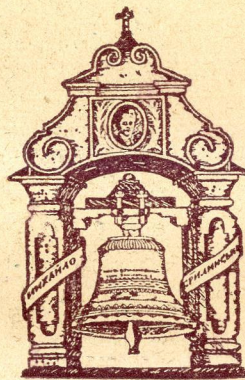
ТІЛЬКИ

МАСЛОСОЮЗУ

ВОНИ

здорові
дешеві
гарантованої якості

ВІДЛИВАРНЯ ДЗВОНІВ
І АРТИСТИЧНИХ ВІДЛИВІВ

Михайла Брилинського

ЛЬВІВ, ВУЛ. ЗАМАРСТИНІВСЬКА 41.

Телефон 263-56.

ВІДЛИВАЄ дзвони всяких розмірів і ваги
артистичні, бронзівничі, машинкові плас-
корізьби, фігури і т. д.

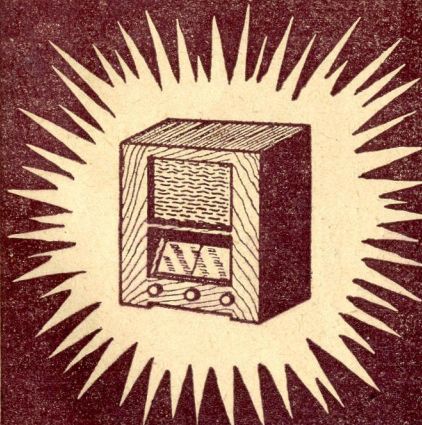
ОКУТТЯ будівельні, меблеві, римарські.

ПОЛІРОВАННЯ всяких предметів.

ЗАВЕДЕННЯ ГАЛЬВАНІЧНЕ як: ніклю-
вання, мідювання, сріблення, золочення
та оксидовання.

КУПУЄ: всякі відпадки металеві і розбиті
дзвони по найвищих цінах біржевих.

УКРАЇНСЬКІ РАДІОПРИЙМАЧІ

ЕРГОН

ЛЬВІВ, ПОТОЦЬКОГО 58. тел. 117-32

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

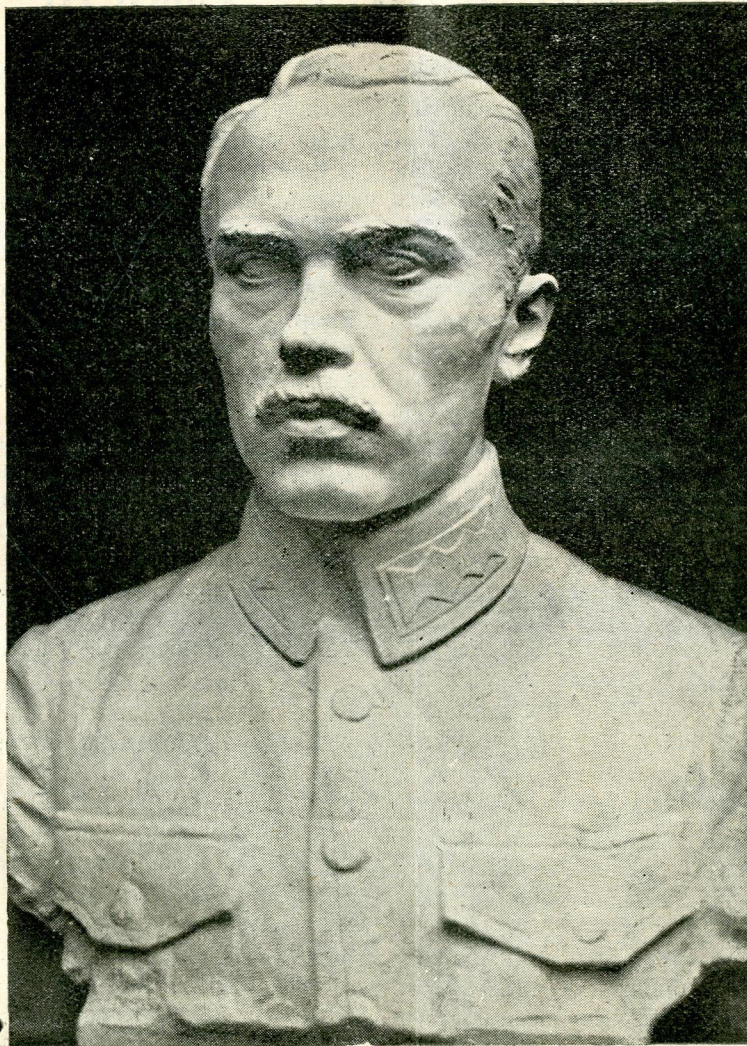
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 11

ЛИСТОПАД

1936

ПОЛК. ДМ. ВІТОВСЬКИЙ,

перший командант Українських Військ у Львові в листопаді 1918 р. і перший Міністер Військових Справ З.О.У.Н.Р.

Погруддя арт.-різьбара М. Бринського.

Х Р Е С Т И

Хрести... Хрести... О, скільки їх
І тут і там і скрізь!...
І серед піль і край доріг
І попід кожний ліс...

О, скільки поривів і мрій
Лягло під ті хрести!
Який любови жар горів
В серцях борців отих!

Хто відшукає, почислить
Хрести всі по ланах?
Хто відчитає, устійнить
Затерті імена?

Сумує мати неодна:
»Ой, деж мій сокіл-син?«...
І сльози вилива до дна
Гіркі, як той полин.

Та вже не взнати їй ніяк,
Де син подівся той...
Для всіх таких одно імя:
»Невідомий герой«.

Із записок 17-літньої

Написала: В. Літинська.

1. XI. Рано спішилася я до школи, бо заспала трохи, вибігаю на вулицю, чую крісові стріли. Подумала, що певно якісь розрухи. По вулицях дійсно незвичайний рух. Так зайшла я до ринку. Дивлюсь на ратуш, котра година, чи встигну на час прийти і очам не вірю: на всіх чотирох сторонах жовто-блакитні прапори, а п'ятий повіває маєстатично на самій щоглі. Мені щось у душі стрепенулось, чую безмірну радість та не можу зрозуміти, як це сталося.

Саме переходить коло мене стрілець з крісом і бравнінгом, а на грудях у нього ясніє наша жовто-блакитна стяжка. Надходить другий також з відзнакою, пізнаю знайомого хорунжого К., питаємось, питаю, що це все значить. Хор. К. оповідає: 31 жовтня зібралася Українська Національна Рада і постановила 1. XI. о год. 4 рано заняті державні будинки, тимсамим перебрати владу у Східній Галичині в руки українців і т. д. Хор. К. питається, де іду. Відповідаю, що до школи; радить мені вернутись до хати і каже, що мене відпровадить, бо іде в ту сторону. Я радо згодилася на його пропозицію.

По дорозі бачила, як наші стрільці роззброюють старшин і стрільців, котрі не мали наших відзнак.

Коло своєї кам'яниці я попрасала хор. К. і побігла на гору, щоб такою радісною вісткою поділитися в хаті, бо я певна, що ні у нас, ні у П. П. нічого не знають. Мама відчинила мені двері, здивовані моєю появою, а ще більше моїм виглядом. Книжки полетіли в кут, а я крикнула, що Львів український і полетіла на гору до П. П., щоб і з ними поділитись радісною новинкою. Дзвоню до дверей кілька разів. Відчиняє панна Маруся і бачу, як мають полетіти громи на мою розсіяну голову за нагле дзвонення, але мабуть мій радісний вигляд здержав бурю, а лице п. Марусі перемінилося у знак запиту. Я кинулась їй на шию, цілую, сльози мені течуть по лиці і кричу „панно Марусю, Львів український!“ Втягнули мене до кімнати і кажуть

розповідати спокійно. Розповідай тут спокійно, коли у мені вся душа дрожить. Як довідалися, що я бачила та чула, п. Маруся одягнулася і о 11-ій годині ми вийшли на вулицю.

Ми вже на площі св. Юра. Чуємо, як дзвони дзвонять.

Ідемо до Народного Дому. Тут стрічаємо хор. К. і хор. Л., говоримо довший час, засягаємо інформацій, як і що робити треба. Вертаючи поплудні до хати, чуємо вже крісові вистріли у різних сторонах міста.

2. XI. Панна Маруся ішла сьогодні до бюро 7.30. Я пішла з нею. Я не могла б спокійно всидіти в шкільній лавці, як тут треба рук до праці. Стрінули ми хор. Л., від котрого ми довідалися, що стрільці наші голодні, а нема кому зайнятися кухнями. По полудні о год. 4-ій зібралося наше жіноцтво в „Захоронці“ і урадили закладати кухню. Завтра зачинаємо варити в „Дністрі“.

3. XI. Неділя. Я цілу ніч ока не замкнула. Не могла дідватися рана. Я так тішилась, що буду такою щось робити. У місті рух, цілу ніч крісова пальба. Рано о 7.30 вийшла я з хати з п. Марусею і Анусею до „Дністра“. Там уже рух. Розпалено під кухню, Бог зна, відколи там не горіло і дим ніяк не хоче в комин іти, вертається через дверцята та всі шпари на кімнату, втискаєся в наші очі. Сіли ми обирати бараболю, але дим не вирозумілий, не хоче знати, що хлопці наші померзлі і голодні, не дасть сидіти, щоб докінчити бараболю. Перенеслися ми на коритар і тут скінчили своє заняття. Під кухню за той час розгорілося. Варимо 50 кг. бараболь і з мяса гуляш.

Як вже обід був готовий, винесли його на вулицю Руську і котрий стрілець був голоден, приступав, ми накладали йому в їдунку. Він, де вдалося, сів або і стоячи споживав теплу страву, бо всі були перемоклі та померзлі. Але по короткім часі показалося, що це все мало, хоч нам здавалось, що так багато, — треба варити на ново. Нас за-

ступують інші пані, ми ідемо до хати, дуже помучені та перемоклі, бо дощ паде. П. Маруся лишається.

Коли вийшли ми поза Ринок, нагло почалась сильна стрілянина, так що не можна було перейти на другу сторону. Бічними вулицями дісталися ми на площу св. Юра. Вулиці пусті. Надїжджає авто і військові у нїм. Ми були певні, що це наші, але бачимо, що авто удекороване польськими прапорами. Хочемо перейти на нашу вулицю, а там на розі стоїть около 10 легіоністів і стріляють в напрямі св. Юра. Що робити? Як дістатись до хати? В торбинках маємо всякі наші відозви, ховаємо за сукні на грудях. Стоїмо безрадні, трохи занепокоєні, це наш перший „хрестний обстріл“, сподіємось, що буде більше. Надходить двох мужчин і жертвують нам свою поміч. Говорять по польськи, кричать до легіоністів „свої ідон“. Перестають стріляти.

До своєї кам'яниці дісталися ми коло години 2-ої. Засіли до обїду і я розповідаю про все, що діється у місті. Стукіт у двері. Відчиняю. Легіоністи. Перша ревізія.

Того дня вже ніхто спокою не мав. Боротьба на площі св. Юра тревала до пізної ночі.

На могилі полк. Дм. Вітовського.

1. Проф. Денис Онищук; 2. — ? (студент із Галичини);
3. Проф. Юрій Кокотайло; 4. Проф. Др. Павло Козак; 5. П-ні Оля Шевчукевич; 6. Др. Мігуля; 7. П-на Глинська; 8. Др. Опанас Шевчукевич; 9. Отець Липський (за 8-им); 10. — ?;
11. Проф. Арістокль Руснак; 12. Проф. Козак (батько Павла); 13. Др. Евген Омельський. Світлив Проф. Кокотайло.

На могилі полк. Дм. Вітовського

Подав Денис Онищук — Румунія.

Підчас XI. Олімпіади в Берліні між гостями було чимало й українців із Західних Земель.

Малий гурток із цих гостей, бо тільки 14 осіб (10 з Буковини, 3 з Галичини й 1 із Підкарпаття) зійшлися 7: серпня на одному з берлінських кладовищ віддати належну пошану упавшим героям у нашій визвольній війні. У святочному настрою зложили вінець на могилі полк. Дм. Вітовського

й його адютанта чет. Ю. Чучмана, прикрашений жовто-блакитними стяжками із надписом: „Борцям за волю України, Українці, гості XI. Олімпіади“.

По зложенню вінця, присутні вшанували пам'ять поляглих кількахвилинною мовчанкою.

Вкінці Панас Кущенко відчитав свій вірш: „На могилі полк. Дм. Вітовського“.

Буковинці на могилі полк. Дм. Вітовського. Др. Евген Омельський і Проф. Денис Онищук після зложення вінця 4. VIII. 1936 р.

Полк. Дм. Вітовський у спогадах

(Кілька заміток і побажань).

Написав: О. Думін.

Культ великих згл. провідних людей не зробився ще в нас співтворчим чинником нашого національного життя. Тільки Шевченко зосередив на собі любов і пошану нації, опанував всі її почування і веде її за своїм духом. Іншіж наші історичні постаті, коли вони не блиснули генієм Хмельницького або Франка, мусять числитися з тим, що попадуть в категорію тих нещасних „забутих діячів“ (до О. Кониського прилип вже цей епітет як шевська смола), що їх споминається раз на десять-двацять літ якоюсь скромною часописною статєю.

В останніх кількох літах щойно дається завважати деяка поправа. Зацікавлення нашим минулим, нашою історією, а з ним і нашими передовими людьми зросло. Але щож, наша літературна продукція ніяк не додержує цьому явищеві кроку, хочай властиво воно повинно його випереджувати. Житєписи наших великих чи скажім скромніше провідних людей — зовсім занедбана ділянка.

Чому приписати цей невідрадний об'яв? Чи малому попиту на того роду літературу? Хіба ні — бо ж звісно, що якраз історично-спогадницька література, куди належать також житєписи визначних історичних постатей, тішиться в нас більшим попитом, як яка небудь інша поважна література. Не в смаку і зацікавленню суспільности слід шукати причин цього явища, а деінде, по моїй думці в трудності теми.

Так дійсно в трудності теми. Написати біографію одної чи другої визначної людини методом проф. О. Огоновського, ужитою їм в його „Історії літератури руської“, не було б то так трудно. Але

Проект майбутнього пам'ятника полк. Д. Вітовського артиста-різьбара Михайла Бринського.
Світлив Др. А. Білик.

зовсім інше діло, коли йде про те, щоб дати **портрет** визначної людини, що творила або співтворила бурхливу історію, ділала в великій епосі, була рушійною силою, тих чи інших подій, що означили на деякий час нашу історію. Скоментувати велику людину на тлі часу і простору, на яких вона виступала, дати суцільний образ її духовности, вяснити її ідеї і і-

деали, схопити вірно її характер, далеко не те, що нанести на папір купу дат з історії її життя.

Зовнішні дані з життя визначної людини є для широкого загалу також цікаві. А тим більше, коли дещо піділляти їх сензаційним чи ревелюційним сосом. Та нам таких житєписей не потрібно. Нашій суспільности треба дати зате житєписи, які розяснялиб, до чого змагала людина, про котру мова, носієм яких ідеалів вона була, як далеко сягала своїми задумами, в якій пропорції стояв її характер до її замислів і що полишила вона нам як ідейну спадщину.

В першій мірі повинніб розуміється дістати свої житєписи провідники в нашій визвольній війні, в цьому періоді, в якому мали ми здати історичний іспит і провалились. Чому провалились? Стільки на це маємо різних відповідей, стільки поглядів, що їх і не зчисливби. Влучних серед їх дуже мало. Бо щоб дати влучну відповідь на питання, чому втратили ми свою державу, треба зглибити історію 1914—1921. р., вивчити її до основ, поглянути і на давніші часи, взяти під увагу взагалі наш розвиток за останнє століття. Щоб дати влучну відповідь, треба врешті знати, хто кермував боротьбою, які люди стаяли на чолі нації, що присвічувало їхній діяльності і як зуживали вони, дані їм долею в руки національні талани. Без докладного познайомлення з духом і здібностями, моральними прикметами і світоглядом наших вождів (політичних і військових) зрозуміти філософії наших визвольних змагань — неможливо.

Як жеж стоїть в нас справа з житєписами наших провідників в визвольних змаганнях? Зовсім погано. Одиноко особа Гол. О. С. Петлюри має вже свою літературу і тільки її освітлено так, що можна зорієнтуватися, хто такий був С. Петлюра і яка його роль в нашій боротьбі 1917—1921. рр. Натомість Грушевський, Винниченко, Міхновський, В. Голубович, гетьман Скоропадський, С. Шемет, В. Тютюник, Болбочан, Ю. Тютюник, Луценко, Сальський, Петрушевич, Г. Стефанів, К. Трильовський, Омелянович-Павленко, Тарнавський, Курманович, Микитка, відомі суспільству зі згадок в спогадах сучасників або пресових статтей. З таких-же жерел довідується воно про командантів УСС. — М. Галушинського, Г. Коссака, В. Дідушка, Горука і врешті репрезентанта стрілецтва Д. Вітовського, в листопадових днях Головного Команданта Галицької Армії, а потім Державного Секретаря Військових Справ.

В кожній статті і споміні, що дотикає УСС, знайдеться певно і про Вітовського згадка. З їх найбільше матеріялу до характеристики цієї трагічної постаті Галицької Землі заключають спомини: М. Угрина-Безгрішного: Нарис історії*) Україн-

*) Праця М. Угрина являється спогадами, доповненими деякими документами.

ських Січових Стрільців; дра. С. Шухевича: Видиш брате мій; Д. Палієва: Листопадова революція і Мирона Заклинського: „А ми тую червону калину піднесемо“, як також статті Л. Луціва: Улюблена пісня полковника Дмитра Вітовського (Календар Черв. Кал. на 1927 р., стор. 81—85); д-ра Н. Гірянки: Кіш УСС (Календар Черв. Кал. на 1935 р., стор. 46—57); проф. І. Крип'якевича: Сотник Д. Вітовський на Волині. (Літопис Черв. Кал. 1932, III) та репортаж В. Ласовського: Генерал Тарнавський. А в першій половині ц. р. появилася брошура М. Заклинського: Дмитро Вітовський (Видання „Всесвіту“).

Складений з тих причинків портрет Д. Вітовського є симпатичний; він відразу зеднує собі глядача гармонією високо-ідейних прикмет. Перший військовий міністр ЗОУНР виходить на ньому як безкорисний український патріот — державник, як людина наскрізь пройнята вищими національними ідеалами і як обов'язковий не жалючий себе вояк. Сотня Вітовського могла сміло змагатися за боеві лаври зі сотнею В. Дідушка: а зробив „сотню Вітовського“ славною в легіоні сам її командант, що служив всюди стрільцям своїм приміром. Так як любили його, Вітовського, так не любили стрільці ні одного старшини в легіоні. Недаром І. Балуєк, як оповідає М. Заклинський, висівся при одній нагоді, що за таким командантом пішов би і в огонь. Щодо популярності то Д. Вітовський не мав серед Стрільцького Війська ніякої конкуренції.

Я не маю наміру переходити всіх причинків до характеристики Вітовського, порівнювати їх зі собою та давати до них критичні коментарі. — Я вжию їх тільки до складення загального висновку, а саме, що вони дають доволі проглядну зовнішню характеристику першого Головного Вождя Галицької Армії. А передовсім дає її брошура М. Заклинського п. з.: Дмитро Вітовський. Автор сам належав до сотні Вітовського в 1914 р. а потім мав нагоду з автопсії слідити і оцінювати працю колишнього свого команданта. Там-же, де Вітовський зникає з об'р'ю його безпосередніх спостережень, автор говорить про його на основі документів (перепіски) і очевидно інформацій товаришів. Як у своїх споминах, так і в спробі жителі колишнього свого команданта сотні, виявив М. Заклинський талант зображення — органічно розвивати свою тему для провідної думки. Зпід пера М. Заклинського вийшла благородна постать Вітовського такою, якою вона в дійсності була: — клясичним зразком українського патріота, живучого тільки для ідеї, носієм українських національно-державницьких ідеалів, для котрих мусить пожертвуватися все особисте.

Своєю брошурою, хочай вона така худошава об'ємом — зробив автор значну прислугу традиції нашої визвольної боротьби. Пожаліти приходить, що в ній зовсім немає дати уродження Вітовського. Вмістити її повинно було само видавництво в передмові, куди (на стор. 4) вона аж впрошується. Вкралися в текст автора деякі недогляди та похибки. І так на стор. 8. сказано, що сотня Вітов-

ського вийшла, при кінці вересня 1914 р. „з трьома іншими сотнями на фронт“, а власне на партизантку.

В дійсності вона вийшла з двома іншими сотнями то є Будзиновського і Горука. На стор. 17. каже Заклинський: „Весною (1916. р. — О. Д.) дістав сотник Вітовський з Коша УСС чотирох помічників. Між ними був і четар Гаврилко,

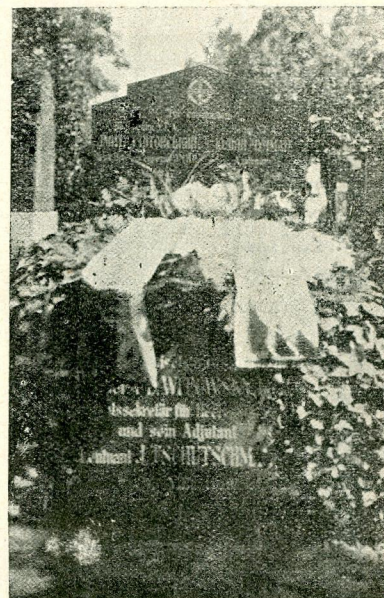
що до московської травневої офензиви працював в Луцьку“. Трохи нелогічно — четар Гаврилко не прийшов отже з Коша а з Луцька до Ковля, до сот. Вітовського. Далше він пробув в Луцьку не до травневої офензиви, під котрою розуміється офензива ген. Макензена (початок 2. травня під Горлицями) в 1915. р. а до офензиви ген. Бруслова, що зачалася 4. червня 1916. р.

Не знати чому, треба догадуватися, що ізза установлених тісних рамок брошури, не розповів автор нічого про діяльність Вітовського на Наддніпр. Україні, а особливо після входу австро-угорських військ на Поділля в березні 1918 р., коли то Вітовського призначено командантом агітаційного загону УСС. (в групі полк. Іца). Про це писав вже М. Заклинський в одному зі своїх споминів а і в брошурі повинен був згадати про це.

А всеж таки дотепер написане про Вітовського не дає нам повної характеристики цієї людини, навпаки ставляє перед нами ряд великих запитників. В першій мірі, був Вітовський волевою натурою чи ні, чи було в йому щось з вождя і авторитетного провідника чи не мав він цих прикмет? Проблематика зогляду на становисько Вітовського в історії військ боротьби — дуже важна.

Зі статті Л. Луціва, також одного зі стрільців сотні Д. Вітовського, довідуємося, що Вітовський „був найпопулярнішим стрілецьким старшиною не тільки в стрілецькій братії але і в ширшого громадянства. Це тим дивніше — каже автор далше, — що Покійник, за популярністю, за дешевенькою славою і за дзвінками лаврами зовсім не побивався, та можна сміло сказати, навіть держався в тіни.. Маючи можливість обняти команду курія (при легіоні — О. Д.) він її не обняв, а остався при улюбленій сотні як її командант“.

Про Вітовського говорить знову М. Заклинський, „що він не мав занадто войовничої вдачі“, „був вразливий на життєві неприємності і невдачі дуже

Могила полк. Дм. Вітовського в Берліні.

його пригноблювали“. А Д. Паліїв пише отщо: „Серед української суспільності Вітовський був незвичайно популярний. Всі його любили і поважали, тому не диво, що особу Вітовського вязали все і всюди з визвольним самостійним рухом. Тільки він одинокий мав дані, щоб зістати керманичем революції. Популярний, глибокий, прегарний бесідник, чистий характер, добрий вояк. Але Вітовський був ще й поет-мрійник і в нього як революціонера була це хиба. Бо поет-мрійник, а керманич революції — це два противні поняття. Йому як революціонеру не доставало одної черти, але найважливішої: рішучості. Вітовський ніколи не був рішучий, все вагався, навіть тоді, як не було до цього причини. За тим йшов брак віри. Коли я згадую дорогого мені полковника, все приходить на думку момент з 31-го жовтня: ...Як так, то все пропало. Ми програємо, сказав Вітовський. І здавалося б, що хвилева резигнація опанувала провідника революції“.

Резигнація полк. Вітовського з посади Головного Вождя Галицької Армії вже на третій день львівських боїв ніби потверджує слова Палієва. Цікаві

*) Паліїв представляє в своїх споминах (стор. 37) справу так, що 31. жовтня виявилось, що в перевороті візьме участь не більше як 1.400 жовнірів і 60 старшин. Коли він сказав про це Вітовському, Вітовський зжахнувся і заявив, що нема з чим зачинати акції. Тоді Паліїв відповів: дівці з наказами вже розіхались і акції відкликати не можна. Тут мали вивратись Вітовському слова: „То ми пропали“.

помічення над Вітовським зробив проф. І. Крипякевич, він каже, правда зі застереженням, „здається, що Вітовський почувався добре на фронті, де життя було просте і нескладне, де був тільки наказ і обовязок“. — Колиб все це відповідало правді, то тоді дійсно можнаб говорити про трагізм цієї найвище винесеної історією постаті на Галицькій Землі.

Якось однак не хочеться вірити, щоб цей самий обожаний Вітовський був таким маловіром, щоб так мало мав в собі вождівських прикмет. Яким-же чином тоді вибився він серед стрільців на їх ідейного і духового провідника, щож робило його таким популярним серед цілої галицько-української суспільності, чи тільки те, що він був „прекрасний, глибокий, запалений промовець“?

Чи дасть хто на це вдоволяючу відповідь? Відносно цього питання не слід віддаватися великому оптимізові, українці такі тяжкі до писання... Правда, що дати відповідь на питання вимагає труду і глибокого передумання теми, але дати її конче треба. Бо тільки маючи правдиві характеристики наших провідників можна запускатися з успіхом в глибину історичної матерії нашого недавнього минулого, щоб там пошукати от хотяйби ключа до заголовка: „чому впала наша держава“?

Та якже? здивується не один читач. — Невжеж ми не знаємо дотепер, чому впала наша держава? Ні, таки не знаємо ще гаразд і знати не будемо, коли пильно не попрацюємо над цією темою. Та про це поговоримо в іншій статті.

Джерело історичної традиційности

Написав: *Ів. Шуліка.*

Аж до новіших часів у свідомості українського суспільства завше твердо зберігалася свідомість своєї тяглої непереривної історичної традиції від самого початку Київської держави. Гедеміновичи вважалися правними нащадками Руриковичів і поодинокі князівські фамилії з такою самою гордістю виводили своє походження як від династії синів Ярослава Мудрого, так і Гедеміновичів дітей. Таке саме глибоке почуття традиційности перейшло і до козаччини і найшло свій вияв хоч би у відомій „протестації“ українського духовенства з 1621. р., коли Київська наукова духовна еліта висловила про козаків Сагайдачного як про „племя оное з насіння Яфетового, що ще під Олегом руським монархою під Царгород плавало та Царгороду штурмувало“. Нас вражає зараз це почуття кровного звязку з подіями, що відбулися за 600 літ до часів гетьмана Сагайдачного та митрополита Іова Борецького, але це було цілком зрозумілим для обох цих видатних українців — прецінь же Запорозжці Конашевича укріплялися молитвою тим самим мощам святих, що й дружинники Мономаха, або воїни Романа Великого чи короля Данила. Від століть привикали українці бачити в Печерській монастирі свою святиню а спільна святиня зміцнювала почуття органічного

звязку поколінь. Недурно москвини, попавши в свої руки Україну, постарались унешкідливити Печерську святиню, змосковивши її за посередництвом своїх наймитів русификаторів, як митрополит Мисловський у XVIII. ст. Печерський монастир мусів забути, що він благословляв Мономаха на його побіду над російським князем Ходотою, благословляв Сагайдачного на його звитяжний похід над Москву, що його монахи складали похвали князеві Острожському після його блискучої перемоги над москвинами 1512. р. під Оршею.

Таке значіння в історії нації місць, що переходять традицію, боротьба за їх значіння це змагання за відчуття і душу народу. В нинішніх часах купчиться воно з особливо інтенсивною силою коло могил невідомого вояка, коло вистав та музеїв із часів світової війни. Всі культурні держави з великою увагою слідкують за добрим станом цих збірок, розуміючи їх величезне виховуюче значення. Українці мають у Музеї Визвольної Боротьби України у Празі таку саму збірку памяток з часів своєї останньої боротьби і українське громадянство мусить всіма силами подбати про їх належне збереження. Віримо, що на них виховається нова генерація вояків Мономаха, Острожського, Сагайдачного.

Різьбар М. Бринський

Михайло Бринський нар. 1883 р. в селі Долина, повіт Товмач — Сх. Галичина.

Вже в народній школі звернув на себе увагу учителя Міхновського, котрий заохочував його батька, щоби віддав сина в різьбарську школу.

По укінченні віділової школи в Товмачі за радою Інж. Вольневича віддав його батько до різьбарської школи в Закопанім, де він закінчив чотиролітній фігуральний відділ. Старанням дирекції різьбарської школи в Закопанім одержав Бринський державну стипендію для дальшої науки різьбарської штуки а саме на „Кунстгевербе Шуле“ у Відні. По скінченні її (4 роки) перейшов до академії на спеціальну школу (Майстершуле) до проф. Бр. Герліха. Цю академію закінчив теж (4 роки).

Світову воєнну кампанію перебув Бринський на російським фронті як хорунжий.

В перших днях листопада 1918 р. зголосився негайно до Української Армії в Станиславові. Був іменованний четаром і спершу перебував на фронті. Але небаром покликали його до Державного Секретаріату Військових Справ до письменничого відділу виготовити ряд проєктів на відзначення для Української Армії за хоробрість. Це виконав і по ухваленню їх Начальною Командою, виїхав до Відня в березні 1919 р., щоби виготовити відзнаки. Відступ У. Г. А. на Велику Україну і інші причини не дозволили зреалізувати цього пляну. Проекти передав Бринський в 1929 р. через Володимира Тарновецького до Національного Музею у Львові.

Від року 1920 перебував Бринський у бригаді ген. Кравса в Ліберці — в Чехословаччині. Опісля був перенесений до табору в Німецькім Ябліннім, де на місцевім кладовищі зготовив величавий пам'ятник українським воїнам. (Світліну цього пам'ятника ми свого часу подавали в Літописі Червоної Калини).

Другий гарний пам'ятник зпід його руки стоїть на могилі українського вояка опісля студента гірничої Академії — Миколи Шемердяка.

Проект на пропам'ятну відзнаку для членів У. Г. А. рівнож його робота.

В останньому часі працює Бринський у Празі над погруддям полк. Дмитра Вітовського, а також над проєктом на майбутній пам'ятник полк. Вітовського.

Артист-різьбар Михайло Бринський при зготовлюванню моделю майбутнього пам'ятника полк. Дм. Вітовського.

Світлив: Др. Н. Білик.

Слід згадати також роботи Бринського світського характеру. Він взяв участь в конкурсі на пам'ятник Т. Шевченка в Харкові. Однак мимо того, що одержав перший другу премію (51.000 кч) (перша не була взагалі уділена), грошей до цієї пори не одержав, а його проєкт з малими змінами присвоїв собі інший „благонядожний“.

Дальше виготовив Бринський велике погруддя проф. Горбачевського і багато інших творів. В кожному разі наш мистець виконав вже багато високо артистичних різьб.

Дозволяємо собі повитати нашого артиста різьбаря з нагоди поміщення світлин його різьби та проєкту пам'ятника полк. Дм. Вітовського та побажати дальших якнайкращих успіхів у праці.

Ювілей ген. Віктора Курмановича

Старанням Українського Громадянського Комітету для вшанування 60-літнього Ювілею ген. Віктора Курмановича відбудеться Святчна Академія з участю самого Ювілята у Відні, дня 5. грудня 1936. о год. 8-мій вечором в саялях Українського Клубу (Банкгасе I.).

Побажання і привітні письма просимо слати на адресу: Українське Академічне Т-во „Січ“ у Відні I. Банкгасе I.

Також просимо всю краєву і заграничну (заоканну) пресу передрукувати це повідомлення.

ЗА КОМІТЕТ:

Отаман Омелян Ключ
голова

Ярослав Явний
писар

Європа й відродження України

(1914—1923).

Написав: *Ілько Борцак.*

Французька інтервенція в Одесі.

(Продовження.)

Коростовець вдаряв, що в разі, як німці покинуть край, то „під впливом націоналістичної партії, ворожої до гетьмана й дуже лівої, вибухне повстання, яке знищить край“. Тому гетьманський дипломат прохав Антанту по згоді з українським урядом „прислати свої війська для охорони краю після виходу німецьких військ“.

Сент-Олер і його англійський колега відповіли, що не знають, як дивляться їхні уряди на всі ці питання, але за їх думкою інтервенція матиме місце. Держави Антанти мають надію, що українці оборонятимуть проти большевиків свою територію спільно з Добровольчою Армією. На думку Сент-Олера треба було негайно виключити з уряду гетьманського германофільських міністрів і замінити їх людьми, що мають довіря Антанти, причому політичний напрям цих людей не грає ролі, можуть бути українські націоналісти або соціалісти.

Зі всього цього виходить, що 1) Сент-Олер робив вищенаведену заяву на свою власну руку, 2) мимо того, що мав мало симпатій до гетьмана, не вимагав його усунення, а тільки димісії деяких членів уряду, під якими треба розуміти Дорошенка та Палтова, проти яких росіяни і деякі українці, що залишились в Яссах за часів Центральної Ради, провадили жваву кампанію, 3) жадного акту федерації України з Росією Сент-Олер не вимагав, натомість нічого не мав проти вступу до уряду національних діячів, точніше членів Національного Союзу.

Геть пізніше в Парижі, Сент-Олер в приватній розмові підтвердив, що у цих справах щодо форми уряду на Україні він не дістав жадних інструкцій з Парижа, свої розмови з Коростовцем провадив на власну руку і що центральний уряд був навіть толерантніший до особи гетьмана, ніж він у Яссах. Для уряду у Парижі важливо було заховати порядок на Україні все одно яким урядом.

Таке ствердив у 1925 році Сент-Олер. Коли глянемо на французьку пресу переломової доби жовтень-листопад 1918. р., побачимо, що усунення Скоропадського ані тим більше якихсь активів від нього щодо білої Росії всна не вимагала. А в ті часи преса щодня діставала наказ від канцелярії Клемансо, що саме треба писати й як писати.

„Нехай — пише Герве, такий германофоб — німецькі війська стережуть порядок на Україні, як не хочемо, щоби цей край впав у анархію й варварство“ („Victoire“ 15. X. 1918).

„Україна — читаємо в „Journal“ — під Скоропадським є нація дрібних власників, ворог руйнуючого комунізму, українці можуть для большевиків виявитися ворогами не менш страшними, ніж чехословаки“ (2. XI. 1918).

Одним словом, задля своїх плянів на Україні Ан-

танта жадала там одного покищо — порядку, мимо того, що гетьмана поставили раніше німці. Краще був він ніж більшовики з менту, коли Німеччина програла війну. Ані Клемансо ані Льюїс-Джордж нічого не мали проти Скоропадського після упадку німецького фронту, як не матимуть нічого через 7—8 місяців проти адмірала Хорті в Угорщині.

Але був інший чинник, який не бажав існування української державности все одно з гетьманом чи без нього, і цей чинник, від якого Париж далеко був, все зробив у Києві, в Одесі та Яссах, щоби знищити українську державність. Хто був цей чинник, ясно: біла Росія (що-до червоної Росії, то ця бодай одверто воювала Україну „буржуазну“).

15 листопада Коростовець залишив Яси, а на передодні там зібралися змовники так званої Яської Народи, ініціатором, як ми бачили вище, були Енно й його російські друзі. Для української історії варт заховати імена змовників. Ось вони: 1. М. Брайкевич, член кадетської партії, б. тов. міністра Тимчасового Уряду; 2. В. Гурко, б. царський тов. міністра; 3. А. Кривошеїн, б. царський міністр; 4. М. Маргулієс, пізніше член уряду генерала Юденіча; 5. П. Мілюков, б. М. Федоров, б. царський високий урядовець; 7. А. Чемберс, директор банку; 8. І. Бунаков-Фундалінскій, російський есер; 9. К. Кровопусков, відомий російський кооператор; 10. А. Гітов, російський соціаліст, б. тов. міністра Тимчасового Уряду; 11. полковник денікінський І. Новіков; 12. А. Пільц, б. генерал-губернатор в Сибіру; 13. С. Третьяков, відомий промисловець; 14. А. С. Хомяков; 15. Н. Хвостов, відомий чорносотенець; 16. Н. Савіч, б. „октябрист“; 17. полковник Ільїн; 18. граф П. Толстой, російський народний соціаліст; 19. Н. Шебеко, б. царський посол у Відні; 20. В. Рябушінський, відомий промисловець; 21. В. Демченко, славнозвісний посадник Києва; 22. Н. фон-Дітмар, магнат гірної індустрії на Україні.

Оці всі запеклі вороги України, що майже кожний в своєму минулому мав виявити в тій чи іншій ділянці свою „любов“ до України — зіхалися голівне з Києва та Одеси. Вони навіть мали паспорти гетьманського уряду, розуміється, — як пише у своїх споминах з іронією один зі змовників — як „чужинці“*). А з чим вони виїхали, видно хоч би з такої сцени.

У потязі Мілюков авторитетно пояснює Маргулієсові:

„Вся ця Україна чиста вигадка. Купки інтелігентів, жадного національного руху на Україні немає й ми, беручи на серйозне їх балаканину, самі

*) С. Маргулієс: Ясская делегация. („Летопись Революции“ I, стр. 205. Берлин 1923).

зміцнюємо й навіть витворюємо рух, що не має під собою жадного ґрунту. Не існує й мова мало-російська, галичани розмовляють не на мові, а на якомусь жаргоні**).

Наради в Яссах тягнулися з тиждень, очевидно при активній співучасті Енно. Ясно, що члени наради одностайно вирішили... інтервенцію, але довго не могли погодитися на тому, хто має бути диктатором: Микола Миколаєвіч чи Денікін.

16. листопада 1918. нарада звернулася до антантських послів у Яссах з заявою, що „тільки негайний прихід союзних озброєних сил може попередити повстання антисоціальних і вузько-націоналістичних елементів, які кинуть країну в хаос анархії, зроблять з неї легку здобич більшовиків та позбавлять російські й союзні сили необхідної бази для розвитку операцій проти радянської влади... Делегація чекає, що першіж озброєні сили Антанти принесуть зі собою тверде рішення не визнавати окремих держав утворених Німеччиною підчас розчленення Росії, (тоб-то Україну — І. Б.)“.

На разі фактична ситуація змінилася радикально: в Києві вибухло повстання проти гетьмана, як реагування проти акту федерації з Росією, проголошеного 14-го листопада. Як ми вже бачили, ніхто (крім росіян) з кермуючих чинників Антанти цього акту не вимагав, але з другого боку тіж самі чинники Антанти не жадали повстання проти гетьмана.

Насамперед треба зазначити, що Національний Союз до самого повстання не навязав зносин з антантськими місіями в Румунії, що було можливо**). Зрештою самий змісл повстання з антантського погляду тратив свою вартість з менту поразки Німеччини. Натомісць таке повстання після поразки Німеччини було, за думкою Парижа й Лондону, на руку большевикам. Сент-Олер пізніше твердив у Парижі, що „поява акту гетьмана про федерацію була зовсім несподівана для мене як і в інших колах Антанти. Цей акт зовсім не був бажаний через наслідки, які можна було передбачити“.

Російські змовники, що засідали в Яссах, були страшенно збентежені кийвським повстанням, та дамо знову слово М. Маргулієсові:

„Ми рішили з допомогою союзних послів у Яссах післати Антанті телеграму з проханням негайної допомоги, а разом негайно вислати до генералів Бертело й Франше д'Еспере — полковника М. І. Новикова й ген. Галієвського, щоби пояснити їм, в якій мірі становище південно-заходу (тоб-то України) є критичне. Ми сподівалися дістати дозвіл, щоби використати якусь військову частину французів, що стояли в Румунії... Я пропоную дві міри: поперше, дати консулеві Енно повноважність від імені представників Антанти переговорювати

*) І. с. 208.

**) Покійний генерал Осецький оповідав нам, що він яко втаємничений у повстання, пропонував Винниченкові звязатися з деякими таємними агентами Антанти, що перебували на Україні, але майбутній голова Директорії відмовився, бо „мав договір з Раковським“. Очевидно, що це твердження Осецького ми подаємо з резервою.

Наймолодший вояк у світовій війні (7—10 літ.) зі всіх воюючих народів — українець Славко Луцишин, тепер студ. мед., уроджений 22. V. 1908. Тернопіль-Загробеля, вул. Болотна ч. 19. В рядах австр. армії був від 1915—1918. р. на фронтах російським і італійським. Батько австр. вояк у тім часі в рос. полоні, мати евакуована в Гмінді. Бездомного хлопця забрали зі собою австр. військові частини. Ранений в 1915 р. під Озірною.

в їх імені і вимагати від німців виконання їх обов'язку, згідно з замиренням, піддержувати порядок на місцях, де знайшло їх замирення, по друге, викликати до Ясс німецьку обер-команду з представниками німецької Ради Робітничих депутатів та заявити їм ультимативно: вони відповідають за Київ своїми особами і якщо вони від цього відмовляться, затримати їх заручниками. Першу мою пропозицію приймають, на другу немає рішучости. Доручають мені та Енно виробити текст повноважності для Енно від послів Антанти, а також текст відозви до населення з пропозицією стриматись від піддержки „большевіцьких агентів — Винниченка й Петлюри“. (Цю фразу вставила нарада). Енно мусів виїхати того ж дня; необхідно було дістати підпис послів; побігли до французів — посла не було в себе, але сказали, що він підпише, якщо сер Барклей підпише. Поїхали до англійця — він спить. Розбудили його. Дізнавшись, в чому справа — підписав і каже: „ну, дістанеться мені за це від мого уряду, але мені наплювати на це, піду до демісії“. Французький посол теж після цього підписує, здається, що підписав і американський. Енно поїхав... захопивши зі собою не тільки оригінал декларації послів та повноважності, але й бруліон**).

*) Маргулієс: І. с. стор. 211—212.

Все це відбулося мабуть 20 листопада. Того ж дня Енно телеграфував німецькому штабові й гетьманові, що „держави Антанти ні в якому разі не припустять вступу військ Петлюри до Києва“. В дійсності „держави Антанти“ тут були ні причому, а, як ми бачили, Енно говорив в імені росіян.

Сама декларація „в імені Антанти“, датована 22 листопадом і оголошена „консулом“ Енно в Одесі 23. листопада, звучала:

„Держави Антанти заявляють через свого уповноваженого, французького консула в Києві, що вони рішили не припускати жадного порушення в справі відновлення порядку та реорганізації Росії, яке розпочали російські патріоти і яке піддержують союзники. Відбудова Росії, як держави, що входить у склад бльоку держав переможців, демократичних країн Антанти, матиме місце згідно з бажанням всіх патріотів і всіх елементів, що стоять за порядок в Росії. Що ж торкається Південної Росії, як тої, що її займають німці, як і тої, де немає німців, держави Антанти стверджують свою непохитну волю піддержати в них порядок. Ця непохитна воля в найближчому часі буде підтримана озброєною силою, в кількості, як того вимагатимуть обставини. Крім цього вони заявляють, що

віднині ж роблять особисто відповідальними всіх діячів, незалежно від їх політичного кольору, що змагають сіяти заверюху або розповсюджувати анархію“.

Так звучить грізно декларація, яку вирядила не Антанта, а російські україножери в Яссах. Але відповідні рапорти з Ясс пішли до Парижа й Лондону, де в газетах можна було прочитати:

„Німці, здається, допомогли сепаратистичному рухові Винниченка та Петлюри, що загрожує большевизацією південно-заходу Росії“.

(„Ле Темпс“ 25. XI).

Для Лондонського „Таймс“ Винниченко є „божевільний“ (18. XI), а для „Дейлі Мейл“ — Петлюра „пів-большевик“. (1. XII).

Б. Гурко, один з учасників Яської змови, пізніше на еміграції, гірко, але справедливо писав:

„Представники Антанти в Яссах, фактично відірвані від заходу, не були в курсі ані намірів ані планів свого уряду... Нічого більше жалюгідного й смішного, як Яська конференція, не можна собі уявити“ (*). Зі свого боку генерал Денікін вже на еміграції назвав Яську нараду „великою трагічною по своїм результатам містифікацією“ (**).

Дійсно це була містифікація, але аранжована білою Росією, щоби знищити українську державність.

II.

Отже Енно як „уповноважений Антанти“, а в дійсності, як агент російської чорної сотні, виїхав до Києва, але далі Одеси не доїхав, бо залізниця Одеса—Київ була вже в руках українських повстанців. В Одесі Енно оселився в славнозвісній „Лондонській Гостинниці“ і перша його візита була до графині Брасової, дружини покійного великого князя Михайла, брата царя. 2-го грудня до Одеси прибув французький військовий корабель „Мірабо“, але ані його командант Рево (Revolet), ані сам Енно не знали властиво, що їм робити в Одесі, де не було фактично жадної місцевої влади. 10. грудня до Одеси прибув новий корабель „Жюстіс“, на якому знаходився начальний командант французької фльоти на Чорному Морі віце-адмірал Леже (Lejeune).

Цього самого дня війська Директорії увійшли до Одеси, якої місцеве самоврядування визнало українську владу. Ситуація військова була така: три чверти міста було в руках українців, а невелика частина міста, між міським театром і миколаївським бульваром, — в руках добровольчих частин, що визнавали владу генерала Денікіна. Вони ж займали також порт. Енно оселився в зоні добровольців. Українцям, на чолі яких стояв відомий одеський діяч доктор Луценко (***), дуже легко було знищити невелику кількість росіян, але формальний наказ Директорії забороняв українцям які б то не було ворожі кроки проти добровольців,

*) В. І. Гурко: із Петрограда через Москву, Париж і Лондон в Одесу („Архив Русской Революции“. XV, 47.

**) Оп. шіт. стр. 7.

***) Пізніше загинув героїською смертю у боях з російськими большевиками.

SLAVKO LUCYSCHYN

Im Jahre 1915 geriet Myroslaw als sechs-jähriges Kind an der österreichisch-russischen Front in Verlust, als die Mutter desselben mit den Kindern vor den Russen fluchten musste. Schwer verwundet fand er Aufnahme im Spital der Du. San. Kol. Nr. 19 Feldpost 385. Nach seiner Heilung verblieb das Kind freiwillig bei der selben Sanitätskollone, welche alsbald an die italienische Front abgehen musste.

Uniformiert wie jeder andere Soldat leistete der Knebe durch drei Jahre im Feldhilfsspital die Krankenwartdienste.

Наймолодший вояк Славо Луцишин серед старшин і генералів австр.-німецького генер. штабу.

яких протегували французи. Директорія за всяку ціну хотіла уникнути конфлікту з французькими чинниками.

17. грудня у Одеський порт увійшло 4 французькі транспортні, які привезли 1800 мужви під командуванням дивізійного генерала Боріуса. Останній, того ж дня, сам, без жадної охрони, обійшов ціле місто, й українські частини віддавали йому пошану. Генерал Боріус, особисто людина поважна й чесний вояк, нічого не розумів у політичній ситуації і вельми швидко підпав під вплив Енно, тобто росіян. Другого дня, російські відділи несподівано заатакували українців, які не знали, що їм робити: одні відступали, ін. затримували росіян.

Тоді генерал Боріус одверто станув по боці росіян і наказав українцям залишити місто французам. Українці відступили. Генерал Боріус призначив на губернатора Одеси білого російського генерала Грищіна-Алмазова, а Директорію сповістив, що генерал Бертело, начальний командант французьких військ, робить відповідальними членів Директорії за кожний ворожий крок скерований проти франко-російських частин в районі Одеси“.

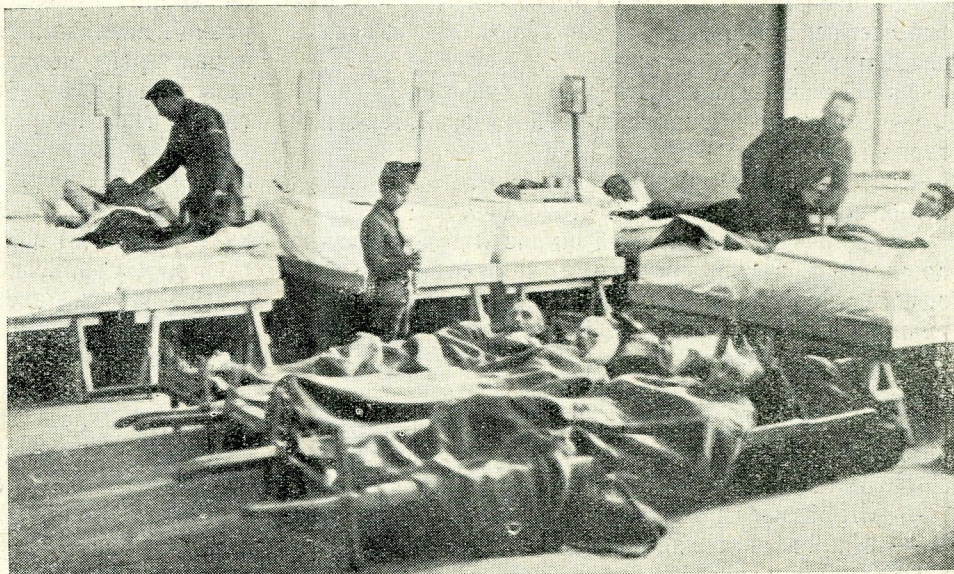
Таким чином французькі війська, що прийшли до Одеси, щоби змагатися з большевиками, станули по боці російської реакції проти українських сил, єдиної тоді реальної сили на Одещині. Акт ген. Боріуса підготував невдачу фран. інтервенції.

13 січня 1919 р. до Одеси прибув французький (у 1936 р.), призначений начальним командантом генерал Пилип д'Ансельм (D'Anselme помер всіх союзних сил в „Південній Росії“. Новий начальний командант рішив розширити французький фронт в північному напрямі, тоб-то в напрямі, де знаходилися частини Директорії, якими командував генерал Греків. Останній з наказу Києва відсунувся без бою й біля 22 січня 1919 р. французькі війська займали навколо Одеси зону в 60 км.

З самого початку січня Директорія робила численні спроби увійти у зносини з французьким командуванням. Генерал Греків майже що дня їздив до Одеси, але без успіху: добровольчі російські відділи вживали всіх зусиль, щоби не допустити до контакту Директорії з французьким штабом. Коли Директорія вислала з Києва спеціального делегата Артима Галпа, російська розвідка в Одесі спокійно інтернувала його в помешканню, де зупинився, розвинувши шалену кампанію, що це „австрійський агент“, бо Галп був буковинець з походження.

Прибувши до Одеси генерал д'Ансельм видав наказ, що звучав:

„Генерал д'Ансельм від 15-го січня вступив

Малий вояк Славко Луцишин, тепер студ. мед., в харатері санігета в шпиталі

у обовязки начального команданта союзних військ в південній Росії. Франція та її союзники беручи на увагу зусилля, що їх Росія виявила на початку війни, прийшли в Росію, щоби дати змогу всім чинникам доброї волі й патріотизму відновити порядок у краю“. Як бачимо, назва „Україна“ навіть не згадується. Але, людина розумна, генерал д'Ансельм, оглянувши ситуацію, рішив прийняти українських делегатів. Це радив йому також шеф штабу полковник Фрейденберг, нині дивізійний генерал в Марокко. Цей Фрейденберг в кінці окупації мав паскудну пресу, як з боку росіян, так і з боку українців, бо по суті це був вояк і тільки. Він шукав реальної військової сили, щоби забезпечити свій фронт. Тим пояснюються його вагання в пошукуванні союзників.

Між 23 і 25 січня полковник Фрейденберг прийняв українську делегацію у складі Остапенка та д-ра Назарука. Останній оповів у своїх споминах про авдієнцію у Фрейденберга*).

„Почав (Фрейденберг) дослівно так:

— „Винниченко і Чеховський — ффють!“ Тут слідував відповідний рух рукою й ногою.

...Він додав:

— „Вони мусять уступити за большевизм“...

— „Петлюра має також стушуватися“...

Цього я вже зовсім не сподівався і сказав перериваючи:

— „Петлюра за свої антантські симпатії сидів у німецькій тюрмі“...

— „Знаємо це. Але з вождем бандитів не кооперуватиме французька армія. По якимсь часі може він вернути... склад Директорії мусить бути змінений, розуміється за відомом і затвердженням Франції. Так змінена Директорія буде суверенна“.

— „Який ваш погляд на питання державної самостійности України?“ запитав я. Він відповів:

— „Я не політик, наше завдання — боротьба

*) Рік на Великій Україні. Відень 1920, стр. 126—135.

з большевизмом. Справа самостійності України вирішиться в Парижі. Припускаю, що ухвалять плебісцит”...

Французький полковник рубав даліше:

— „Залізниця й фінанси підуть під безпосередній заряд і контролю Франції“.

— „Українська армія має провадити війну проти большевиків і йти хочби до Петербурга.“

— „Директорія видасть і оповістить декларацію до Франції, в якій проситиме протекторату під оглядом політичним, мілітарним, фінансовим, в заграничній політиці і т. д. В декларації має бути сказано, що Україна відкликається до відомої благородності французької нації“...

— „Війна з Польщею мусить бути зараз застановлена“.

— „Які мали б бути границі України на заході?“

— „Вирішиться в Парижі“.

— „Який ваш погляд на прилучення земель Угорської України до Великої України?“

Представник Франції заявив, що не знає, чи українці мають і там національну територію, але що й про це подумають в Парижі.

— „Який ваш погляд на українські кольонії в Азії?“

— „Українським кольоніям в Сибірі й Туркестані не робитиме Франція ніяких перешкод“...

При кінці виступив французький полковник з найкращою умовиною:

— „У свою армію маєте зараз прийняти російських старшин з добровольчої армії“.

Від цього Назарук категорично відмовився і заявив, що йому та Остапенкові треба вертати до Києва, щоби здати Директорії звіт. На другий день ця делегація залишила Одесу.

У декларації Фрейденберга, як її передає Назарук, треба відрізнити три моменти: 1. принципиальні заяви так званої „високої політики“ про самостійність України, про кордони з Польщею, про Угорську Русь і т. і. Про це все Фрейденберг нічого абсолютно не знав хоч би тому, що і в Парижі нічого не знали. Всі ці заяви не мали жадного практичного значіння, а були відповідю, так мовити, з повітря на наївні запити Назарука. 2. заяви про протекторат Франції, що їх дав Фрайденберг, були, на наш погляд, особистою заявою полковника, що хотів гратися у „високу політику“. Ледви чи він мав такі інструкції з Парижа, де навіть як хотіли б в такий легкий спосіб зробити з України Мадагаскар, добре знали, що ніколи ані Англія ані Америка не дали б змоги здійснити такі претенсії. Зрештою така відкрита претенсія не гармонізувала з заявами Пісона про відбудову Росії. 3. Претенсії Фрейденберга, щоби українці зєдналися з добровольчою армією й боролися б з большевиками аж до Петербурга, є єдині, що були в його ресорті й які, мабуть, найбільше цікавили його, як вояка.

Як бачимо, полковник Фрейденберг не був дуже ласкавий до українців, але проте генерал Денікін у своїх споминах каже, що він ненавидів добровольчу армію, а росіяни в Одесі запевняли, що Фрейденберг є „агент большевиків“, що дістав від Москви стільки то мільйонів і що він „жид“.

Останній аргумент, як відомо, був і є для російської реакції найважніший. Чи полковник, а сьогодні генерал Фрейденберг, є жид чи ні, ми не знаємо, але одне знаємо, що всю ненависть на себе він притягнув тільки через те, що відважився... розмовляти з українцями, дарма, що перед цими українцями Фрейденберг захищав російську ідею.

1-го лютого 1919 р. Директорія залишила Київ, куди радянські війська увійшли 5-го лютого. Другого дня Раковський, голова українського радянського уряду, звернувся радіо-нотою до урядів Антанти, де заявив: „Звільнення Києва радянськими військами поставило нашу армію в безпосередній звязок зі союзними військами, що займають Одесу, Миколаїв та українське узбережжя Чорного моря. Український Радянський Уряд енергійно протестує проти присутності антантських військ в вищезгаданій території й вимагає евакуації України антантськими військами“...

Очевидно, що ця нота не мала жадної відповіді.

Директорія після упадку Києва переїхала до Винниці, але фактичні її сили були зведені до мінімуму. Єдине, що могло її врятувати, це була французька допомога. Тому треба було пійти до Каноси вимог французького штабу. Винниченко та Чехівський усунулися з політичного життя, новий кабінет з Остапенком на чолі, вислав нову делегацію для перемов з французьким командуванням, цього разу вже не в самій Одесі, а на стації Бірзулі. Ця українська делегація „визнала свої помилки“ і прохала розширити українську зону навколо Одеси, довести до перемир'я з поляками в Галичині (що абсолютно не залежало від французів у Одесі — І. Б.) і не настоювати на звільненні бувших гетьманських міністрів. Генерал д' Ансельм під впливом російських реакціонерів вимагав від Директорії звільнення гетьманських міністрів, заарештуваних після упадку Скоропадського. Але французький головний командант був невмолимий. Ось телеграма, яку він у цій справі надіслав до капітана Лянжерона, французького штабового старшини, що перебував у Винниці:

„Справа зони є справою військовою, тому неможливо її обговорювати. Згідний, щоби відіслали митрополита Антонія*) до Праги під особистою відповідальністю членів теперішньої Директорії. Пропозиція відносно Львова не може бути взята під увагу ані з боку політичного, ані з боку військового. Попередити мене про годину, коли ви передали мій наказ (дослівно „наказ“ — І. Б.) голові ради міністрів, щоби ми могли рахувати 24 години. Нема чого ставити питань, на які можливі ухильчіві відповіді. Як пройде 24 години, ви самі принесете відповідь, яка б вона не була. Рішення французького командування буде негайне“.

Директорія скорилася, постанова її з 11-го лютого 1919 р. звучить:

„Директорія УНР ухвалила: висловити свою згоду на прийяття в принципі тих умов, які було висунено з обох сторін і які спільно обмірковано на тих нарадах“.

(Докінчення буде).

*) Відомий україножер, заарештуваний свого часу Директорією, недавно помер у Сербії.

1. XI. 1918 в Калуші

Із споминів О. Ткачука —
написав О. Мігула.

Десь так по 20. X. 1918. скликав адвокат др. Желехівський повітову нараду, на яку запросив самих найчільніших громадян міста Калуша та повіту. На цій нараді обговорювано різні тоді актуальні справи а що найважніше, яке заняти становище з приводу чуток про можливий упадок Австрійської монархії, Тому, що деякі з присутніх „страха ради“ віраджували пускати ся на „авантуру“, сумнівалися в якісь успіхи, о. Наконечний, щоби надати більшої поваги, післав до церкви по хрест, на який всі присутні присягали захвати тайну і слухатися свого проводу. До тіснішого комітету вибрано о. Павла Джулинського, п. Семена Захнея та Усипа Ткачука.

30. жовтня приїхав зі Львова теолог п. Яців родом з Тужилова і привіз приказ підписаний Вітовським — щоби в Калуші на 1. листопада перебрати владу. негайно зійшовся комітет і виготовив плян праці: о. Джулинський і Захней взяли на себе ролю підготувати до цієї події міщан. Ткачук зобов'язався зорганізувати все потрібне, щоби перебрати владу від австрійських властей. Порішено це перевести спокійно, але на випадок якогось опору треба було мати людей здатних до збройного чину. Тому при-

*Свято з'єднання
України
в Калуші 8. 1. 1919*

поручено Петрові Цимбалістому скликати на вечір кількох довірених молодих військових людей. Пана М. П. вислано до кількох сіл поза Лімницю до своїх знаних одиниць, щоби вони зібрали певних людей і на год. 5—6 рано прибули під Калуш і там чекали дальших приказів. Пан І. С. мав роззброїти постерунок в Голині і на знак довершеного діла мав запалити вогонь.

В місті зібралося щось біля 20 молодців при О. Ткачукові і на жидівським кладовищі чекали доповнення зі сіл, бо не всі були узброєні, а в місті було щось 300 людей австрійської залоги, крім цього повітовий постерунок жандармерії, пов. команда в броварі, відділ мадярів, ну і на залізничім двірці також військо.

Уже в ночі удалося Цимбалістому викрасти звідкись 12 крісів і трохи муніції. Аж по півночі почувлися якісь стріли, а згодом показався зі сторони Голяня огонь — знак, що І. С. справився добре. Ще трохи почекали і за якийсь час прибула підмога. Вислано звідунів у місто — що там робиться — вертають і голосять, що всюди спокій.

Провід перебрав Ткачук при допомозі Миколи Лещія, Семена Захнея, Петра Цимбалістого, Василя Нічя. По обговоренню акції ділання і виданню припоручень вирушили в місто.

На небі почало сіріти.

Станицю жандармерії обставлено. З

Свято з'єднання України в Калуші

8. 1. 1919

фронту станув Т. з кількома людьми, від головної дороги зайшов Лещій, а під вікна Цимбалістий.

До середини увійшов перший Мих. Іваницький і натрапив якраз на команданта — котрому заявив в імені У. Н. Р., що українці перебрали владу. Рівночасно Захней і Ничай забрали зброю команданта, а вслід увійшли інші до других кімнат і роззброїли решту.

По тім Микола Лещій рушив з відділом 10—15 людей і роззброїв Стаційну Команду, Захней з одною частиною обсадив пошту, поставив стійки при телефонах і телеграфі, о. Джулинський з міщанами пішов до Староства і Суду. Трохи пізніше роззброєно відділ малярів, що кватирував у броварі та обсаджено залізничий двірць. Вкінці перебрано Саліни.

Вислано післанців по зібраних під містом селян.

На переді цього походу ішли о. Глодзінський, о. Бандера, о. Янович, директор С-кий і другі. Панна С-вна на чолі відділу, котрий машерував чвірками, аж любо було дивитися.

О год. 10. ранку всі уряди в місті були обсажені нашим військом, по вулицях ходили вже українські стежі. Всюди панував порядок і спокій. Настрій веселий і бадьорий.

Зорганізований похід уставився в рядах під староством. З будинку староства вийшов др. В. Дудкевич, виголосив до зібраних промову про повстання Української Народньої Республіки, та заявив, що перебирає наразі функції повітового військового команданта.

Першим повітовим комісарем вибрано д-ра Миколу Желехівського — пізніше це становище обіймив радник суду Юліян Білинський.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, генштабу генеральний хорунжий.

(Продовження).

До хуторів дійшли без пригод, нікого не зустрівши, вислано кінну стежу в бік Мотижина, це в бік Києва, й стежа наткнулася на якийсь розїзд червоних москалів, який збила несподіваним наскоком. Це добре, бо юнаки уміли махати шаблями (ну а рубати та ще й з коня, не дуже) та захопила двох коней й одного полоненого, що переказав, що аж до Кодні розкинута 5-ий кінний полк імені Льва Троцького, що його зформовано з самих „фронтівиків“ рос. армії з великим відсотком підстаршини.

Знаючи методику вишколу російської кінноти можливо було сподіватися, що розїзди так широко розкинутого полку будуть стреміти проникати всюди, бо очевидячки мають за завдання або широку розвідку, або так звану „завісу“ між двома напрямками наступу: вздовж шосе Київ—Житомир й залізниці Київ—Бердичів.

Про все донесли ми „по команді“, а в полудне приїхав до нас командант куреня й переказав, що Школа має бути замінена півсотнею його куреня, й відійти до залізничного мосту під Житомиром, який загрожено й підпорядкуватися прямо Штабові групи.

Потягнулися отже ми знову, цей раз на захід і в п'ятьмах дійшли до хатин між стацією та мостом, де ледви вдалося втиснути юнацтво наніч. По мосту ще пройшло декільки наших потягів у напрямі на Бердичів, а вислана наніч наша розвідка відігнала від залізниці якийсь малий ворожий розїзд. На третій день „перебування на фронті“ школу перекинута вже до міста Житомира й розташовано коло моста на шосе в Бердичів, з наказом охороняти міст та патрулювати правий беріг р. Тетерева; отже за три дні, не зробивши фактично ні одного стрілу, промашерувало юнацтво добрих 50 кілометрів, гоняючись за якимсь ворогом, якого не

бачило. Використавши прибуття до міста завітав Начальник Школи до гарматного відділу й побачив, що він і сам вчиться й формує разом з куренем „Охорони республіканського ладу“, як тоді звали жандармерію, курінь „Жидівської самооборони“, що формувався на приказ Української Влади з добровольців жидівської народности. Курінь озброювали рушницями „Лебеля“, французької системи з димним порохом, інструкторами були юнаки і „охоронці“, останні переважно наддністрянці.

Я завітав і до Штабу, де доклав начальнику весь нонсенс полювання за ворожими розїздами, перекидуванням частин, на що дістав відповідь: „а що я зраблю з етим унтер-офіцером із Австрії“ — себто командантом групи. Розпитав у булавного старшини, українця наддніпрянца, з прискороною освітою російського генштабу й жахнувся, бо той зясував, що по кожному повідомленню про будьяке появлення ворожих відділів пересуваються наші частини, і що ці повідомлення часто-густо приносять якісь цілком невідомі люди, що видають себе за агентів розвідки та що часто Начальник штабу сам перебільшує ці відомости. Нічого робити, сунувсь до Пана Отамана просити, щоби якось інакше йшло, але там не пощастило, бо було пораховано, що хочу зайняти „тилову посаду“ а тому „підкопуюсь“, а до того й „ненадійний“, бо... з есерами?! й революцією!

Дивно, ми ж всі тоді робили ось ту революцію, українську! Виходячи, зустрів командантів полку СС, та 1-го залізничного, що обидва, особливо СС-ів вже ніяк не були з есерами, й вони були невдоволені тим, що частини деморалізуються частими пересуваннями й що головню в середині них ведуть страшну розкладову чинність „агенти паніки“ й „істинно русские“. Перші використовують нефа-

хове ведення й соціальні антагонізми, а другі ведуть протижидівську погромницьку агітацію, скеровуючи її й проти Уряду, що „потакає жидам“. Від них же довідався, що дійсно порядні сили червоних москалів сунули на Бердичів й Коростень, а що перед нами є дві бригади здається 5 й 8, якими командують старшини Генштабу, оба одного випуску зі мною з Академії, але що ці бригади нечинні, обмежуються лише розвідками й дрібними випадками на крила, запілля й прориви, очевидячки вичікуючи наслідків ударів по головним напрямам, тому команданти вважають доцільним відійти для вирівнювання фронту, і головне виводу військ з задушливої атмосфери агітації.

На висловлену мною думку необхідності залишитися й ударом в крило наступу по головних напрямках, висловили побоювання, що моральний стан військ не дозволить такої операції, а на думку про необхідність ліквідувати агентів провокаторів одностайно сказали: „а ну спробуйте, що штаб скаже?“

На слідуючий день стали підходити з півдня по шосе з Бердичева недобитки наших юнацьких ешелонів та ще одного з групи СС, якого розбила московська червона кіннота вже під Коднею, так що ліве наше крило було вже фактично схоплене, що правда досить далеко: в одному переході.

Цей перехід знову викликав низку „маневрів“, школу кинуту під Скоморохи, це по друге, де вона ледве не побилася з нашим же бронепотягом, що їздив на розвідку під Кодню. Лише льодовому спокоею команданта 2-ої сотні, що поночі хотів підпустити потяг якнайближче, завдячує школа те, що не загубила людей та не побила своїх. На другий день знову під вечір, кожний раз наніч, кинута школу на р. Гуйву, де вона мала при Бердичівським шосе змінити курінь СС, а коли школа прийшла, то не найшла нікого, а опівночі прийшов курінь СС, який мав теж когось змінити; добре що не порахували одні других за ворога. Ранком СС-и залишилися, а школа пішла до резерви знову до моста. У цей день вже гупали гармати на шосе на Київ, а далеку канонаду чути було ген на захід, майже в тилу в напрямі на Полонне.

Нервовий настрій збільшувався, частина міського населення, особливо жидівського дивилася на нас вовками, зокрема „жидівський курінь“, якому в пам'яті ще був погром переходової доби, після Гетьманщини, який приписували українцям, хоч громили дружньо банди різних „напрямоків“.

Нарешті сунулися й до школи: з юнацтвом почали розмову якісь типи, доводячи, що „мазепинська“ справа безнадійна, що „нада ілі удірають, ілі ітті в настоящую революцію“. Хлопці негайно доставили начальству „приятелів“, у яких найбільш захищеними — передаю текстувально: „Предявітель уполномочений комісії по формуванню повстанческих частей Украины и Беларусии“, сохрэнено правопис, печатка „Комісія по формуванню повстанческих частей Украины и Белоруссии“.

Памятаючи науку командантів полків передав усіх до „Особливого Команданта“. Більше ніхто в школу не спробував, лише за деякий час прийшло п'ятеро козаків з був. „Чорноморського куреня

вільного козацтва“ з подібними посвідченнями й переказали, що їх вислано до наших тилів для формування відділів „паніки“ й що вони, захоплені під Білою Церквою, і так хотіли втекти до своїх.

Психічна атмосфера ставала задушливою. Правда, школа трималася добре, бо юнацтво й старшинству не було часу на „психологію“, вчилися вперто, використовуючи кожну нагоду: йде застава, стежа, розвідка, професор тактики чи ведучий старшина розяснює, як треба, виправляє, як не треба, вернулись — розгляд всього, що виконали, критика виправлення; перебувають в резерві — підходять цивільні професори й не у клясі, а де прийшлося, продовжують курс. Очевидячки, що гірше було в інших частинах й коли ворожі відділи почали жвавішу чинність, коли поширилися чутки про значні повстанчі рухи в тилах, коли прийшло повідомлення, що шлях відвороту у с. Курне перехоплений, дійшло до наради всіх командуючих, де більшість крім Отамана Групи, що не хотів відходити, була за відхід для вирівнювання фронту. Юнацька школа настоювала на забезпеченні відвороту взяттям під охорону шосе, але не була за відворотом; вважала вистарчальним послати на тили „Курінь охорони республіканського ладу“, і решті триматися у Житомирі. У висліді наради вирішено відійти з Житомира на один перехід,

ІХ. ШКОЛА В САМОСТІЙНОМУ ВІДДІЛІ.

Рішення відступати від Житомира два дні ще не було переведене у діло, бо командант Групи дуже, й цілком вірно, не хотів того, але комісари паніки робили своє далі, нервовість звищувалася, особливо тому, що не було жадних зв'язків ні-з-ким та нарешті наказ про відступ був виданий.

Школі вказувалося напередодні загального відвороту перейти до с. Березівки, що лежить по шосе на Звягель, яке проходить через Курне, переночувати там, а в 8 рано виступити на Курне, однак до нього не доходити, а зупинитися на хуторах у 4-х км. від Курного й розвідати, що є в Курнім, куди мають перейти головні сили, що ночуватимуть у селах повз шосе.

Березівка лежить щось у 15 км. від Житомира а Курне в 40 км.

Наказ надійшов на щастя для школи на день перед виступом. Відразу почали ми підготовлюватися на похід і в першу чергу зібрати вози для обозу й коней для нашої гармати, бо обидві й скриня не мали ні одного.

Я звернувся до штабу групи за обіцяними кінями, але відповіли відмовою, переказавши, що мусимо постаратися їх самі та дали дозвіл на реквізицію, а де ж зарекувіруеш у місті! та ще там де вже відбулося стільки всіляких реквізицій. Звернулася школа до команди того куреня „жидівської самооборони“, що формувався при школі, користаючись нашою допомогою, щоби допомогли купити коней, але там відповіли, що курінь не є боевою одиницею та „не сміє й не хоче вмішуватися в горожанську війну“.

Що-ж робити? спішили всіх верхівців, що були в школі, взяли тих коней, що були для старшин,

так що вистарчило з бідою на три шістки й двох розвідників, а решта складу і гармати і школи йшла пішки без єдиного верхівця.

Обоз зібрали юнаки з дооколичних сіл, так що в менті виступу були готові.

Перейшли до Березівки, що лежить в 1.5 кілометрів від шосе й там росташувалися, залишивши на шосе стежу, звичайно пішу, до якої мав штаб надсилати накази в ночі, як би зайшла зміна. В ночі переконалися, що дезертирувало двох старшин, походженням з Житомира, що очевидячки підпали впливам „комісарів паніки“.

На ранок в 8-й годині, як було вказано в наказі, витягнулася школа з Березівки, що лежить на широкій поляні, й потягнула до шосе. По шосе рух якихсь груп людей, все у напрямку на захід, а далеко на заході, отже у тилу, в напрямку на Полонне роспливчасто гукають гармати і... цілком несподівано, бо-ж з Житомира щойно мають виступати наші, над поляною народжуються білі хмаринки, тріскає вибух та безсило падають шрапнельні кулі. Вражіння розриву на межі досягнення.

Приєднується до нас стежа з шосе й повідомлює, що вже від 5-ої години тягнуться по шосе обози та частини Залізничників, проїздили якісь автомобілі, а щойно протягнув 4-ий полк СС. Випадає так, що якісь зміни в наказах, які до Школи не дійшли.

Не зважаючи на шрапнелі, що без пуття рвуться то по одному то по другому боці шосе, очевидячки пускані „по мапі“, навздогін, для паніки, ми підтягнулися до західного краю поляни, зайшли в ліс і на кожний випадок перелаштовуємось у порядок для відвороту, рахуючи, що свої вже на заході, а ворог не відділений ніким на сході, куди в напрямі до Житомира виходить по шосе Начальник школи з пішою, бо-ж верхівців нема, розвідкою.

У коршмі при шосе якась група коней з парою людей коло них. Заки ми змогли зорієнтуватися, швидко вискочила з коршми група людей, спішно посідала на коней й прочваланала попри нас з вигуками: „відходьте, большевики!“

Дійсно на східному краю поляни загарцювала якась кінна лава, за нею по шосе група верхівців.

Відходимо до своїх, де юнацтво останньої сотні, бо решта вже по наказу вирушила по малу по шосе, каже, що попри них прочвалав командант СС та кричав, щоби відходили. Сотня розгортається по краю ліса, підпускаємо кінну лаву, аж поки не переконуємось, що це дійсно червоні москалі й різка чітка сальва кладе кінець гарцюванню. Лава чвалом в ростіч летить назад, лишаючи декілька вбитих людей і коней; зімкнутий відділ відскакує з шосе, а за хвилину від груп дерев починає, здалека, працювати кулемет, шелестячи в гіляках дерев, недобре скерованими кулями. З головних сил школи прибігають зв'язки з запитанням, чи не треба всій школі підходити вперед, гармати висилають піших розвідників, підходить завідуючий вивченням стрільби, лектор тактики та военний інспектор клясів, подивитися, чи не можна чому вивчити юнацтво, а розгублений ворожий кулемет не діждавши відповіді змовкає там далеко. Короткою перебіжкою вискакують до вбитих, а може раних ворожих вояків, юнацькі стежі і під дале-

кими кулями того самого кулемета, з'ясовують, що перед нами старий знайомий 5-й полк. Вітаємо сотню з першим поважнішим бойовим хрещенням й під клекіт нешкідливого кулемету та свіжі вибухи шрапнелі, відходимо спокійно через ліс, широкий на пару кілометрів.

Щойно витягнулися з ліса, як побачили вправо від себе наші розстрільні, що кудись наступали на північний схід, декілька разів вистрілила наша гармата, і видко далеко розриви. Кудись наступає 4-й полк СС.

Школа спинилася; вислала до СС стежі, але ті знову звернулися до шосе й пішли на схід. Наші стежі повідомили, що СС-и наступали проти якоїсь ворожої частини, що відійшла.

Без дальших пригод дійшли ми до місця призначеного наказом, опинившись в арієргарді, замість того щоби бути в авангарді, ну що-ж при відступі — арієргарда місце чесне.

Стали на ніч по всіх правилах, так як слід не арієргарді, бо для того нас було за мало, а задній сторожі. Гармати на позиції, застави на місцях майбутніх розстрілен, стежі й т. д.

Пістягнули телефонний дріт до Курного, щоби знайти тревалий зв'язок зі штабом і почали включатися в телефонно-телеграфний дріт попри шосе. Швидко знайшли телефон на маєтку Курне і, звичайно, там штаб.

Першим підійшов начальник штабу і висловив здивування, як оце ми опинилися в арієргарді бо ж в ночі був даний наказ всім відходити в Курне для „вирівнання фронту“; зясувалося, що наказ був даний устно тим командантам, що були в Житомирі, а про школу забули, мовляв: „все одно прийде“.

Потім підійшов Командант й дуже докладно розпитував, що мала школа перед собою при відступі та проти кого наступав полк СС? Був, здавалося, здивований, що ми мали лише 5-й кінний полк перед собою, що нас до того не переслідував, та що під час „бою“ СС-ів ми не були також „атаковані“, нарешті я дістав наказ залишатися на своєму місці, прикриваючи відпочинок головних сил.

Ніч та другий ранок пройшли спокійно, ранком діти з наших хуторів пішли до сільської школи, що була в селі на схід від нас, а у нас почалося навчання: сотні, що мали службу на заставах, мали тактику, теорію стріляння, та виклади з історії, сотні резерви математику, фізику, балістику, літературу, при чому замість шкільних дощок влучно використовував „воєнний“ інспектор клясів гарматні щити.

Коло полудня викликав мене до польового телефону, яким школа була сполучена з передовими охоронними частинами головних сил, від полку Залізничників його командир, та просив, чи не може школа „стрілнути разок“, щоби тим примусити команданта „рішитися далі вирівняти фронт“, що, мовляв, конче потрібне, бо корпус СС вже за Шепетівкою, а у Залізничників є певні відомості про глибокий обхід нашої групи із півночі й півдня. Не назову Ч. полку, ні його команданта, скажу тільки, що цим командантом була людина цілком випадкова.

За хвилину викликав мене командант групи. Розмову передам по можності ближче до дійсности, щоби дати вражіння, в яких умовах доводилося працювати.

— Що у Вас там?

— Тихо, пане Отамане, діти вертають зі школи, ми покінчили навчання, обідаємо.

— Що про ворога?

— Розвідка, що її маю на возах, бо коней нема, у 8 кілометрах перед собою, донесла в 11. рано, що прийшов до них лектор тактики та перевіряє, та що перед нею нікого, з Житомира були втікачі від червоних, яких відіслано до штабу. Більш нічого.

— Ну, а що чути з Пулинського шляху? (Містечко Пулин на північ від Курного).

— Нічого не знаю, бо не мсжу дотягнути туди стеж.

— Як гадаєте, пане полковнику, чи треба нам відступати далі?

— Не знаю загальної ситуації, а та, що її бачу, не каже про необхідність відвороту, бо перед чим відступати?

Вечором ми несподівано дістали наказ перейти негайно до Курного та росташуватися поблизу штабу. Наказ виконано в повній тьмі, при чому на наше місце ніхто не прийшов і ціле росташування групи залишилося під охороною лише невеличких стеж від Залізничників, що були росташовані поза ставками в пів км. перед Курним.

Зараз по приході покликав мене Отаман групи до себе й довго балакав про ситуацію, скаржився на протирічиви та панічні донесення як агентури так і розвідки, на страшенне зденервовання козацтва, в якому просто оазою є школа, на те, що жидівська самооборона, що залишилася в Житомирі, тепер там порядкує, провадячи репресії проти тих, кого вважають, справедливо чи ні, винними у минулих погромах, а нарешті сказав, що він дістав від верхньої команди наказ про наступ на Житомир у звязку з загальним наступом групи СС та тим, що Північна Група не відступила від Коростеня, так, що ми „занадто перевирівняли фронт“. Я вернувся пізно до школи і застав у штабі багато старшин, що прийшли докласти про свої спостереження: юнаки по приходу в Курне відразу ж попали під пропаганду двоякого змісту: селяни розповідають про жидівські репресії в Житомирі й про необхідність помсти над жидами, а якісь інші типи доводять, що уряд УНР є в спілці з тими жидами, бо їх озброював, що конче необхідно його скинути й обікрати інший „справжній гайдамаць-

кий і козацький“, інакше марна боротьба з большевиками.

Отже й на школу хлинула розкладова діяльність.

Щоби тому запобігти, призначено на другий день виклади, в яких головну увагу звернено на предмет українознавства, щоби використати ту зброю, якої інші частини групи не мали — навчання й значну скількість інтелігентних сил.

На щастя лише один день довелося пробувати в Курнім.

До штабу надійшов наказ від отамана Оскілка, яким усі три групи, що оперували на північній Волині: СС, Волинська й Північна — мали перейти в наступ. СС на Бердичів — ми на Житомир а Північна удержувати далі Коростень, так, що дійсно ми трохи „перевирівнялися“.

Штаб впорядкував наступ на Житомир, так що головна маса групи: Залізничники 1, 2 й 4 полки і 4. п. С. С. мали наступати по шосе, дотягнувшись за перший день до Березівки з авангардою перед самим Житомиром, а Юнацька Школа перейшовши напередодні вимаршу до м. Пулина, мала наступати по старому шляху через Вільське на с. Каменку, „для звязку з Північною Групою“, як було вказано в наказі. Одначе вважаючи, що Північна Група була під Коростенем, цеб то в 30. км. від найближчої до неї точки перемаршу школи — с. Каменки і у 55. від найдалшої — Пулина та що головні сили нашої групи ішли в 12—15 км. від старого шляху, школа фактично була залишена на власні сили, виконуючи завдання якогось чи то партизанського чи то кінного відділу. До того штаб групи знову залишив при собі юнацьку гармату під тим претекстом, що вона не пройде по рзмоченому таянням снігу шляху.

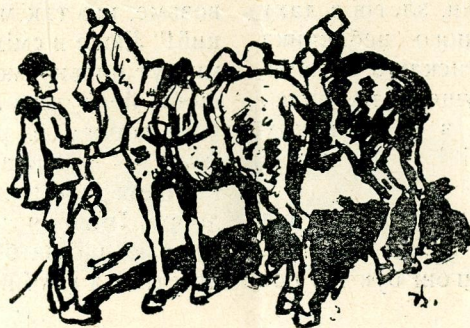
Наказ є наказом і коло 300 юнацтва з двома легкими Люїсами замість кулеметів і без гармати, переночувавши в Пулині — пішли на Вільськ.

За ніч підмерзло і по шляху пройшов би броневик — не то гармата.

Виконуючи всі приписи статуту щодо охорони у марші, весело маширувала школа залишивши півсотні в залозі Пулина, бо були чутки, що між Пулиним і Горошками оперують якісь відділи — чий? — Бог знає.

Ось довге село Іванчиці — заселене чехами, Вільські хутори під лісом, що росте на горі над Вільським, на ліво далеко чорніє ліс — перший з поважних комплексів малого Полісся — на право долина й переліски, де десь там далеко головні сили — Березівка і наша юнацька гармата.

(Докінчення буде).

Мої перші дні у З. У. Н. Р.

Написав: *д-р Кирило Трильовський.*

Дня 31 жовтня на дармо ждала група наших полісів у Відні в бюрі віцепрезидента парламенту Ю. Романчука (де урядував президент українського клубу др. Петрушевич) на вислід другої міністеріяльної наради в справі Східної Галичини.

Була вже пята година вечором, а ще ніяка вістка не приходила. На другий день мала відбутися у Львові нарада повітових делегатів і тому я уважав за відповідне також поїхати до Львова на ту нараду. Мав я вправді 2 листопада бути разом з проф. др. Ст. Смаль-Стоцьким в Будапешті на тайній нараді з угорськими українцями, однак справа Східної Галичини дійшла власне до найважливішого пункту і тому треба було спішити до Львова. Посол др. Стоцький мав поїхати до Будапешту з другим нашим чоловіком, але і вони не поїхали.

На Угорщині вибухла революція і комунікація з нею була перервана. Отже я просто від др. Петрушевича поспішив на дворець північної залізничі.

Дня 1 листопада 1918 р. біля 10-ої години рано опинилися ми в Ряшеві. Входить кондуктор-українець до вагону, підморгує мені очима і каже: „дзись рано заєнлі українці Львуф“.

Коридориком вагону перебігло кількох озброєних в кріси гімназистів питаючи: „чи нема хто броні“ і пігналі до других вагонів. Подібна сцена була і на двірці в Перемишлі: тамки тих шкутів було більше і наші вояки цілком спокійно віддавали їм свою зброю.

Тому що потяг дальше не йшов, мусів я висісти. Пішов я до міста тай зайшов до української „Бесіди“.

Там завважив я поміж патріотами велику констернацію: перший український замах не вдався, отже заключено з поляками нещасливе „кондомініум“.

Дня 2. листопада в полудне мав іти потяг до Львова. Вийшов він аж коло 3-ої по полудні. Коли доїжджав до Медики, нагло далася чути стрілянина з машинового кріса а рівночасно немов би у відповідь на це ряд осібних стрілів. Один з пасажирів „мойжешовего“ отвирає двері і вискакує; другий пробує лізти під лавку. Потяг не здержуючись поїхав далі і аж в Мостисках вияснилася справа: на машину сіло в Перемишлі 8 легіоністів зі скорострілом, і в Медиці розпочалася стрілянина між ними і українською сторожею. Кулі перебивали стіни вагонів, один, мабуть росіянин, злетів з даху вагона і побився на смерть, одного небіжчика і кількох ранених винесено в Мостисках з вагонів, а легіоністів розоружено, але пущено на волю. Ще й поцілувався їх начальник з начальником українців, бо були шкільні „колегі“! О рутенська наївносте!

Потяг наш доїхав лише до Зимної Води, ще ніким необсадженої, але далі не важився їхати. Навпаки подався назад. В іншій вагоні був ще по-

сол Лев Левицький, панна Савицька і ще один українець. Ми постановили також вертати і висіли в Городку та зайшли вже коло 12 в ночі до Д-ра Озаркевича, де й заночували. З болем серця нагадував я ті веселі хвилі, які тут колись проживав, коли ще жила бл. п. його дружина, знана пянїсіка і дуже жива та інтелігентна людина Олеся з Бажанських!

На другий день в неділю взяв я участь в нараді місцевих організаторів. Командантом Городка був поручник Стефанів, брат відомої хор. УСС Олени. Було багато роботи, громадські організатори спізналися і не прислалі мужви. Аж з Рудок приїхали люди по прикази, бо вже до Львова не могли бути дістатися. Якийсь барон-поляк приїхав просити помочі, бо „його хлопи“ зачинають бунтуватися. Вислано отже підстаршину для переведення мирових переговорів із селянами, що і вдалося. В понеділок 4. листопада дали мені військову фіру ще з давнюю порядковою німецькою табличкою і добрі коні, а за фірмана старого ляндштурмісту, та гайда в дорогу до Львова. По дорозі — групами і поодинокі ідуть вояки різних націй з війни до дому. Одна група італійців мабуть бувших полонених ішла весело і співала прегарно на 4 голоси. Я їх поздоровив мішаниною латини і кількох італійських слів, та пожелав щасливої дороги. Вони з вдячності вдарили „да капо!“ Ось іде дві підміщанки і несуть новий, простий сосновий стіл. Я гадав, що вони десь у Львові його купили, але ні — він походив з розграбленого магазину у Скнилові.

У Скнилові „Гальт! Стуй!“ Трьох дядьків у військових шапках з крісами обскочило віз та кричать: „Кто ви такі? Ктуренди едзеце?“ Я витягнув свою легітимацію від укр. городецької власти на імя Станислава Лещинського. Надійшов підміщанин з бакенбардами та привидляється до картки: „А гдзе печонтка?“ „Та звідки має бути. Чей за два дні годі було зробити!“ „А бо тут крутяться ріжні панки і не знати пощо і нащо!“ Тимчасом один з селян питає: „А броні нема!“ тай таки зараз береться шукати у возі. Нарешті показує на мене „А пши собі не маце?“ — „То можеце пошукаць“ — кажу. Сват обшукує мене від голови до ніг, а підчас цього я поклепав його по плечах та питаю: „А поведзьцеж мі господажу правде: Чи ви поляк, чи українець?“ „Певне же українець!“ каже рішучо і обурено. Тоді я до нього: „А найже вас чорт возьме, що так мене піддурили. Таж я такий а такий!“ Люде в сміх, а той з бакенбардами каже: „Бо ми тут пильнуємо, чи не буде їхати Малачинський, шоби його зловити“. На мою просьбу показують мені дорогу до реальности бл. п. о. Фолиса. Приїхали — „панича“ (сина) нема в дома. Обставляє вартами магазину та відбирає вже порабоване добро. Пішов я в сад їсти величезні осінні малини. Слухаю, що за біс! Справдішній речітатів з опери несеться з глубини саду. Співає сопран, відповідає

барітон, але так тужно співають щось якби на похороні, що аж серце ние. Питаю старого дідуся:

— „Що се за двоє так чудово співають?”

— „Та це наш таліян полонений пасе в саді паничеві корови“.

Так той бідачисько на чужині тужив за рідним краєм, та двома голосами виливав свою тугу!

Прийшов і перемучений молодий Фоліс, чорнявий, очі такі горячі і щирі, як у бл. п. його батька, посла о. Йосифа. — Знайшлося ще кількох вояків, сортують повідбирані від мадярів мундури та зброю. Фоліс іде незабаром знову до магазину і вертається аж ввечером. Раптом з'явився булавний Коник (гуцул зпід Косова) з кількома У. С. С. Знаю його добре: Це знаний між У. С. С. герой з тяжко змасакованим лицем. Боева Управа У. С. С. у Відні устроїла йому і У. С. С. Самчукові дня 18. липня 1915 р. на площі коло Гольдшлягсштрассе у Відні велику парадну. Заступник команданта міста декорував їх обох, я як голова Боевої Управи виголосив відповідну промову, а відділ Дайчмайстрів дефілював перед ними.

Коник оповідає, як з гуцульською сотнею У. С. С. заняв тунелі на головнім дворці у Львові і з брами обстрілював доїзд. Та перону не могли здобути — а стративши звязок і не маючи допомоги цофнулися. Незадовго зникнув нечаяно зі своїми товаришами стрільцями*). — Через цілу ніч було чути громи ручних гранат киданих у Львові, а видно-круг розяснювали час до часу світляні ракети.

На другий день то є у вівторок 5. листопада виїхав я далі — розцілувавшись по щирому з добрягою Фолісом. Не сподівався я того, що за пару неділь буде він розстріляний на підставі вироку польського воєнного суду. Він студіював за границею садівництво і носився з великими плянами на цім полі. Стараюся поза Кульпарків перебраться на Зелену. При дорозі в рові сидить двох озброєних поляків але пускають нас без перепон. Доїхали ми до гостинця, що веде на Зелену вулицю. Недалеко чути завзятий туркіт скоростріла. Дорогою іде з міста стрункий вояк і несе на палиці білу хусточку на знак нейтральности. Питаю куди іде. — „Я служив при полевій жандармерії, а тепер вертаю на мою Мадярщину. Боже вас борони іти чи їхати до міста. Вулицю обстрілюють поляки — а може 200 кроків звідси лежить на гостинці убитий, молодий, гарний вахтмайстер. А з кожною хвилиною щораз небезпечніше“.

Нема що робити, обертаємо до Сихова, де після висказу Коника має вже стояти другий курінь У. С. С., що надійшов з Черновець. — Перший під Букшованим вже від неділі беться у Львові.

*) Він тепер на Закарпаттю бідує.

Та в Сихові У. С. С. вже не було. Відступилися назад до Давидова. Приїжджаємо (вже темна ніч) до Давидова — величезний потяг з людьми, кіньми і обозом вже має рушити. Старшини кажуть, що все іде на ніч до Старого Села. Радять мені переночувати в Давидові на дворці. Так я і роблю. — Польський начальник не хоче робити служби — українець п. Л. вже з ніг валиться. Підучив, що найважніше молодого стрільчика — і ми оба на перемену обслуговуємо в ночі телефон.

На другий день, а було це вже 6. листопада — ідемо далі з дядьком до Старого Села. Десь по середині дороги стрічаємо яких 8—10 озброєних селян вже з бобрецького повіту. Гарно поговорили, ідемо далі і незадовго скручуємо до дворця. При дорозі на сіножати бачимо цілий курінь усталений, старшини рухаються живо перед фронтом. — Я представляюся отаманові Микитці — а цей інформує мене про ситуацію. Має відбутися заприсяження куріня.

— Ви з'явилися в сам час: Я кажу уставити каре, а Ви скажіть до них горяче слово так як самі знаєте. Потім їх заприсягнемо, — та гайда на Львів.

Я радо згодився. П. отаман впровадив мене в середину каре, де вже стояли всі старшини, а я — обертаючися на всі чотири сторони, виголосив свою промову.

Тепер виступив отаман Микитка і візвав короткими — мов команда словами — до карности і безоглядного послуху, бо без цього побіда неможлива.

По усім відчитав адютант п. М. Луцький роту присяги, повторену всім військом, а далі денний приказ, яким підвищено в ранзі цілий ряд підстаршин та підвищено значно денну платню мужви.

Один зі старшин зняв з акту заприсяження цього другого куреня У. С. С. фотографічну знимку. Цікаво би знати, де вона тепер?

По заприсяженню пішла мужва і старшини на обід, а мене запросив отаман до свого вагону також на перекуску. Вскорі зложено потяг призначений в напрямі до Буковини і я ним відїхав. — У Ходорові ми вже побачили потяг, що віз зі Станиславова гармати, за котрими так тужили наші старшини. Тимчасом другий курінь, не ждучи на артилерію, поїхав вже цієї ночі на славні бої у Львові.

Я приїхав до Коломиї і вибрався незабаром на мобілізаційну обїздку на Гуцульщину. Працював там вже лікар У. С. С. Др. В. Білосор і Микола Савич, що потім в січні 1919 р. підчас виправи на Мармарошський Сигот дістався був до румунської неволі.

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

3. листопада.

Наш гурток рішив виїхати якнайскорше, поки ще можна захопити якийсь поїзд, бо й на залізницях починається хаос. Усім нам одна дорога — на Люблин чи пак до Реївця, а звідтам до Галичини. Крім найнеобхідніших вояцьких річей я випродав усе, навіть підручну валіжку й подушку, щоб не заважали мені в незнаній мандрівці.

Може буду потрібний нашій справі.

Під наш прапор.

Жовква, 6. листопада.

Вибирався я без ясно означеної мети до мало знаного мені Львова, щоб там розглянутися, що робити далше, а попав у цілком незнану Жовкву. Мушу оповісти, як це сталося.

Пізно в ночі з неділі на понеділок ми виїхали з Холму. Було нас до десяти військових писарчуків — два українці, більшість жидки зі Східньої Галичини й один поляк, саме той товариш із військового суду, родом зі Закопаного. На двірці в Холмі ми ледве захопили поїзд і насилу впхалися туди, так був набитий людьми, майже самими здемобілізованими австрійськими вояками. Не всі з нас дісталися до вагону дверми, деякі мусіли влізати вікном. Так ми глотилися разом з іншими вояками, наплечниками, куферками й вояцькими клунками, аж до самого Реївця. Тут ми повисідали, бо поїзд ішов далше на Люблин, а нам дорога на Раву, на Галичину.

Наш поїзд ще добре не задержався, як на інших рейках саме рушав поїзд у сторону Галичини. Ми кинулись туди. Але тільки чотирьом із нас поталанило вискочити на дошку-степеницю, що йшла уздовж вагону, інші не зважились на таку акробатику й лишилися в Реївці. Наш новий поїзд теж набитий вояками, як селедцями, деякі їхали на дахах вагонів.

Це був транспорт із Люблина. Самі українці зі станиславівського 58. полку піхоти і якогось полку уланів, що в часі війни стояли кадрами в Любліні. Вертали домів. Було їх до дві тисячі, в новіських одностроях і в новіських жовтих чоботах та ремнях, в багатьох по два плащі на собі, а новіські наплечники повипахані, аж шви тріщали. Оповідали, що цілий Люблин два дні тремтів перед ними, поляки переговорювали і вговорювали, дали до границі три поїзди й дозволили забрати все, крім зброї. Та вони кріси поламали, 40 новіських скорострільів витягнули з магазинів і знищили, а з іншим добром виїхали. Забрали теж трохи крісів, ручних гранат і муніції та багато револьверів. Весь транспорт організували й вели підстаршини, зі старшин бачив я тільки одного, хорунжого без відзнак, але він до нічого не мішався.

З тим транспортом ми їхали з Реївця до Рави,

від 4-ої години над раном до 6-ої пополудні, увесь час на тій дошці при вагоні, придержуючись рукою рами відчиненого вікна, другою залізного дручка.

Була це божевільна їзда. Ідкий дим паровика заодно завівав у лице, дрібними гострими вугликами діставався до очий і гриз до болю, до сльоз. Перевтома від довгого стояння, від судорожного скорчу рук, від непереспаної ночі просто валила з ніг, а тут треба було вважати на кожний сильніший стукіт коліс, щоб десь на закруті не відкинуло тебе на рейки. Тривожно тулився я до стіни вагону, як поїзд мчався через вузькі воєнні містки і поли мого плаща тріпотали об деревляне поручча. Один із нас, отой трохи хирлявий закопанчик, не витримав страшної втоми, простягнувся на вузькій ступениці і в такій позиції їхав кілька годин, а навіть дрімав, ризкуючи, що його кожне сильніше потрясення може скинути під колеса поїзду. Два рази на більших зупинках вмивали ми лице та очі, щоб вичистити від сажі й відсвіжитися, але й це багато не допомогло. Ми приїхали до Рави замашені як коминарі з набряклими очима. З жахом думаю про цю несамовиту їзду на ступениці, в якій кожної хвилини можна було наложити головою і так по дурному скінчити велику війну. І справді, сам не вгадаю, що це таке горіло нам під ногами, як отому незнамому воякові, що їхав на даху вагону і нічю розторошив собі голову об залізничий місток на двірці в Раві.

Правда, до самої Рави ми не доїхали. Машиніст зупинив поїзд добрих два-три кілометри перед містом, далше їхати не хотів і ніхто на тім не настоював. Він мав наказ відвезти транспорт лише до границі Української Держави, хотів повернути вже з Безця й було з ним досить мороки, щоб підвіз до Рави. Вояки грозили й револьвером. А коли він розжалівся, що не дістав ще платні та має дома жінку і двоє дітей — назбирали йому й кочегареві повну шапку грошей, поставили біля нього на машині підстаршину з револьвером і він згодився повести поїзд до Рави. Наші люди були й цим вдоволені, повисідали з вагонів, відпустили поїзд до Люблина, а самі помаширували на двірць до Рави.

А залізничий двірць аж кишить від вояцтва й цивільних людей! Повно їх теж у численних поїздах, що стоять готові на двірці й тільки чекають на — машини! Бо машин нема! Нема чим їхати! Кілька поїздів відійшло до Ярослава й Люблина і їх не звернули!

Міжтим вечоріло, похолодніло, почав падати перший сніг. Ми, „холмщучки“, забралися в місто відпочити й переночувати.

Залізничі стації в Королівстві були обсажені польськими міліціонерами, цивільними молодими людьми з крісами. Люблинського транспорту не

чіпали, хоч мали на це велику охоту. Тільки на одній стації гурток міліціонерів збирався „контролювати“ люблинський транспорт, але їх наші люди прогнали, а двох міліціонерів, що вилізли аж на дах вагону до „горішніх пасажирів“, скинули звідтам просто на землю. За зброю міліціонери не хапалися, булиб їх рознесли.

На самій границі нема ніякої обсади, ні польської, ні української. Навіть така велика стація, як Белзець, що має свою набірню та гайцерню, ніким не занята. Це щось наче „нейтральна полоса“.

Щойно за Белцем, у глибину Галичини, ми побачили при якомусь залізничному містку перших українських міліціонерів — вояків з круглими синьо-жовтими кокардами на шапках. Було їх кількох, мабуть пильнували містка й залізничного шляху. Ця перша зустріч зробила на всіх величезне вражіння. Аджеж це ми вже в себе дома, на нашій та своїй землі, ми вже на території Української Держави!

У Раві кожному з нашого холмського гуртка стелилася інша дорога — тут ми й розпрощалися. В Раві я розлучився теж з моїми відзнаками австрійського підстаршини — відпоров три білі зірки з ковніра і скинув з держака багнету чорно-жовте портопе. Тепер ще тільки по жовтих опоясках на рукавах і по малих гузиках на вилогах пізнати, що я „однорічний“.

Ранком на залізничній стації в Раві те, що попереднього вечора. Тисячі вояцтва й багато цивільних, що напіраються їхати, повні вагони готові у дорогу та нема машин. Були дві, пішли на Ярослав, бо туди найбільше напірають. Кільканацять озброєних українських вояків увихаються по стації між вагонами та юрбою, на пероні поставлений скоростріл на вагони, а командант двірця, чорний низький четар в уланській куртці, ледви дає собі раду з кількатисячною людською юрбою. Збирає біля себе здемобілізованих вояків українців і виголошує промови. Говорив, що у Львові лється кров та закликав усіх, поспішати до Львова нашим у поміч.

Нарешті десь сполудня найшлася вільна машина, почіпили її до наповнених битком вагонів і ми виїхали до Львова. Але по дорозі в Жовкві, де ми приїхали біля 7-ої години вечора, звеліли всім висісти, вирядитись у дві лави й візвали вояків українців виступити наперед. Виступило зо три сотки, впорядкували нас і повели до уланських касарень, інших відпустили далі поїздом на Львів.

З учорашнього транспорту з Рави залишилося кількадесят людей, решта порозходилася з касарень нині ранком. Зате зголошуються щораз нові вояки з околиці Жовкви. Буде у касарнях добрих три сотні. Сьогодні формують їх у відділи. Мене приділили до 2. сотні 2. чета*).

Так я нехотячи попав у Жовкву на яких кілька днів. Тут починається моя служба при українському війську. Та мені властиво всеодно, де її починати. За кілька днів маємо відійти до Львова нашим у допомогу. Поляки держать ще тільки головний дворець.

Сьогодні вечером наша сотня склала присягу Українській Державі.

Організація війська йде пиняво, можна навіть сказати дуже незручно. Складається на це багато причин. Найголовніша це те, що зібралися тут стрільці й старшини з різних сторін краю, з різних бувших австрійських частин, собі взаємно здебільшого незнані, чужі. Зібрав їх тут чистий припадок — утруднення чи пак цілковите перервання звязків між Жовківщиною та рештою Східньої Галичини, припинення залізничної комунікації на Львів, головний вузловий пункт. Всі вони, а головно стрільці, напіраються у свої ближчі сторони, між своїх ближчих людей, щоб там працювати успішніше серед знаного їм оточення та на добре знайомому терені. А перш усього кожний хоче до дому, бодай на кілька днів. І справді, важко їх тут затримати, а ще важче запрягти до роботи, бо кожний вважається тільки випадковим гостем, якому обставини перервали дорогу і він нетерпляче дожидає тільки нагоди, щоб за цю гостину чемно подякувати.

Крім цього багато на своїй совісти мають деякі старшини, що замало цікавляться касарнею, замало прикладають рук до праці. Маємо в касарні звиш трицять старшин і вищих досвідних підстаршин, але тільки одиниці зпоміж них цікавляться людьми й енергійніше взялися до організації війська.

Пізно вночі на сьогодні прийшла до касарень одна сотня бувшого австрійського 30. пішого полку, що стояла кадрово у Замості. Прийшли при повній зброї, з двома скорострілами, з обозом та навіть привели зі собою кілька штук рогатої худоби, бо при сотні був свій господарський відділ.

Забезпеченим табором і при зброї перебилися так зі самого Замостя до нас, хоча їх по дорозі польські міліціонери в Королівстві намагалися кілька разів роззброїти. Прийшли зі своїми старшинами, під проводом якогось дуже енергійного поручника.

Сьогодні в полудне відмаширували далі, пропустити наперед одно бандитське гніздо під Львовом, а відтак зголоситися в столиці.

10. листопада.

Ми цілком відтяти від світа. Часописи не приходять ні з заходу, ні зі Львова. Не було ніяких вістей ні здалека, ні зблизька, ні добрих, ні злих.

Тому тутешні люди страшенно збентежені появою двох післанців зі Львова, вчора одного стрільця-інтелігента, а вночі на сьогодні ще й од-

*) Ось поіменний виказ вояків 2-ої чети 2-ої сотні Жовківських Добровольців, що зберігся в моїх записках:

Білецький Василь — десятник, Іванців Ілько — вістун, Поврозник Василь — вістун, Боджак Микола, Бойчук Онуфрій, Бординевич Григорій, Гарасимко Михайло, Гезьо Петро, Грогубяк Петро, Гугляк Михайло, Дик Іван, Каплун Гриць, Кидик Федь, Кудла Михайло, Микитюк Вартоломей, Петришин Олекса, Процьок Олекса, Сивуляк Василь, Федьчишин Стах, Цахнюк Петро, Яріш Василь, Ярош Кипріян.

скручувала круто вліво й зеленим горбом провадила до Хрещатого яру.

На дні яру, перед дерев'яним містком, перекинемим через Хрещатицький потік⁷⁶⁾, князь раптом зупинив коня, повернув голову назад і показав рукою на ворона, що сидів на високій галузці старого дуба.

— Ану-но, хто з стрільців здійме того чорноперого!

З дружини швидко виїхав наперед стрілець, захопив із тули⁷¹⁾ стрілу, приклав її до луку й натягнув тятиву.

Стріла тонко свиснула в повітрі, але, не долетівши до ворона, цокнула і впилася в кору галузки.

Ворон перелякано скочив з місця, замахав крилами й полетів.

Але ось слідом за ним враз вискочили дві нові стріли, наздогнали ворона й рівночасно прошили його до половини. Ворон перевернувся в повітрі й, поблизкуючи двома білими борідками стріл, тяжко впав перед князем на дорогу.

Всі озирнулися.

Поруч із дружинником, що схибив свій стріл, стояли з простягненими наперед руками, в яких блищали золочені луки, княжич Всеволод і королевич норвезький Гаральд.

Князь подивився докірливо на дружинника, потім на боярина Претича.

— Ось як треба стріляти! — сказав він і, повний щастя в очах, повернув голову до княжичів. — Колись і я, за молодих літ, стріляв так. Минулося: старий уже став і лук у моїх руках тремтить. Та й очі не добачають. Але ще спробую. Всеволоде, дай-но мені свій лук!

Князь узяв із рук сина лук, вибрав із простягнутої йому Гаральдом тули стрілу, натягнув тятиву й стрілив угору. Стріла цокнула і впилася в галузка поруч із схибленою стрілою дружинника.

Грім дружних вигуків стрепенув обрадуване серце старого князя.

Але ось із гурту вилетіла нова стріла й відсікла борідку великокняжої стріли на дереві. Слідом за нею вилетіла друга й зрізала борідку стріли, пущеної дружинником.

Всі ахнули від здивування й озирнулися. Це були стріли королевича Гаральда.

— Гаральде! — захоплено скрикнув старий князь. — Все бачив на світі, але про таку майстерність хіба тільки в казках старих воїв чув! Підідь-но ближче до мене!

Гаральд стрімголов підскочив на коні до великого днязя.

Князь Ярослав ласкаво поплескав королевича по плечі й поцілував його в чоло.

— Таких витязів і я б хотів мати в себе!

І, нахилившись в сідлі до Гаральда, тихо сказав йому по нормандськи:

⁷⁶⁾ Хрещатицький потік допливав до р. Почайни. Потік цей був ще в 40—50 роках минулого 19-го віку. Тепер на місці Хрещатицького потоку є найголовніша вулиця Києва, названа Хрещатиком.

⁷¹⁾ Колчан на стріли, сагайдак.

— Сьогодні рано був у мене митрополит і говорив про тебе, Гаральде. Бачу, що до таких, як ти, має належати світ. Добре, маєш мою згоду⁷²⁾.

Гаральд почув це й трохи не вискочив із сідла. Він рвучко схилився й, схопивши руку старого князя, вдячно припав до неї вустами.

***

Місцем для великого всенароднього віча, що мало обговорити нові торговельні умови з Царгородом, було призначено розлоге Торжище коло церкви св. Власія на Подолі.

Ще не дзвонили у вічеве било, а вже з усіх сторін княжої столиці, з города на Горі, з Подола й з усіх київських пригородів почав валити народ на Торжище, щоб зайняти завчасу вигідніше місце. Шпаліри кінних осьменників, розставлені по вулицях коло Торжища, перепускали народ і передавали його лішим осьменникам, які уставляли людей на площі. Для бояр, іменитих людей і купців місце було коло великокняжої трибуни, поставленої посеред Торжища; для інших — навколо площі. Київський тисяцький⁷³⁾ був уже на Торжищі й, переїжджаючи з місця на місце, давав накази численним сотським.

Коли народу зібралося вже повна площа, тисяцький дав знак, щоб дзвонили у вічеве било. Кінні осьменники усталися в ряд по обох боках проходу в людській масі й повернули голови до вулиці, звідки мав приїхати великий князь.

Боярин Вишата почув із княжих хоромів вічевий дзвін і швидко попростував до великокняжої світлиці.

— Княже, вже дзвонять! — повідомив він, входячи до палати, багато прибраної звірячими рогами й устеленої поверх омфалія шкірами ведмедів, буртаських лисів і „лютого звіря“⁷⁴⁾.

Князь Ярослав устав ізза столу.

А за хвилину, в товаристві руських і чужинних княжичів і почоту з дружинників, він уже скакав вулицями Києва на Поділ.

Під громові вигуки людей на Торжищі, попри шпаліри осьменників, великий князь переїхав до трибуни, вийшов східцями на поміст, устелений пурпурним сукном, і сів на високому троні. Довкола нього на сідалах, розставлених на нижчому помості, розмістилися чужинні гості, княжичі, митрополит і моський архієпископ.

Дзвін стих.

Князь устав, скинув шапку й перехрестився.

Всі, що були на площі, так само поскидали шапки й перехрестилися.

(Докінчення буде).

⁷²⁾ Королевич Гаральд скоро по ожененні з князівною Лизаветою став королем норвезьким і набув в історії назву Гаральда Сміливого.

⁷³⁾ Щось у роді теперішніх губернаторів.

⁷⁴⁾ В княжих часах масами водилися по лісах і степах України ведмеді, дикі кабани, лосі, олені, тури, дикі коні, барси. Барсів називали тоді „лютим звірем“.

Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

- С. Б., др. Сотник У. Г. А. Володимир Гайванович. „Літопис Ч. К.“. Львів 1934. 4^о, ч. 3, ст. 22.
Причинки до біографії. З порт.
- С. Б., др. Хорунжий Сидір Горбачевський „Літопис Ч. К.“. Львів 1934. 4^о, ч. 9, ст. 21. Посмертні згадки.
Причинки до біографії. З порт.
(Сварика, ген.-пор.). Вияти з відповіді Голови Об'єднання Українських Комбатантів Генерала Сварика супроти ганебного виступу уенерівського місячника „Вояк“. „Немезида“. Яблонька 1936. 8^о, зб. 2, ст. 49.
Передрук з „Бюлетеня Об'єднання Українських Комбатантів у Франції“. 1936, січень—лютий, ст. 5—7.
Свирид Довгаль. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірник 2. Каліш 1923. 8^о, ст. 32—33.
7. Синій полк 3-ої Залізної див. С. Войтівка коло Бершаді 1919.
Свідзінський М. До історії громадянської війни на Україні в 1919 р., „Архів Радянської України“ Харків 1932. 8^о, ч. 4/5, ст. 236—261.
23 документи до справи постачання укр. армій.
Свіжі могили. „Тризуб“. Париж 1929, ч. 45, ст. 12. Некрольоги шолк. Мик. Зембицького АУНР, пор. Марка Мазепи АУНР, пор. херсон. див. Володимира Озола.
Свій М. Як забезпечити своє право на відшкодування за понесені населенням втрати під час походів на Україну ріжних чужацьких військ. Тарнів 1921. В-во С. У. Д., ч. 1.
Світ І. Українське військо в Манджурії. „Календар Черв. Калини“ на 1937 р. Львів 1936. 8^о, ст. 115—122.
Історія повстання укр. військових частин в Азії, зокрема в Манджурії на підставі нотаток в тогочасній укр. пресі і спогадів поодиноких осіб
Світлана Харченківна. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірн. 2. Каліш 1923. 8^о, ст. 35—39.
1919. Синя дивізія. Гер. вчинки, біографії, причинки.
Світлана Харченко в бою під Валняркою атакує ворожу батарею. „Календар Черв. Кал.“ на 1926 р. Львів 1925. 8^о, календарієм — червень.
Літо 1919, с. Стефанівка під Валняркою. Синій полк. Героїчні вчинки. З іл.
Світлої пам'яті. „Бюлетень Управи Т-ва вояків 6. Армії УНР“. Каліш 1926, ч. 4, ст. 2—4.
С. Петлюра.
Свято Вільної України 19-го березня у Києві. „Вісти з Української Центр. Ради у Києві“. Київ 1917, ч. 2; „Розвіт“. Раштат 1917. 4^о, ч. 40.
Брало участь і військо.
Свято Зимового Походу в Парижі. „Укр. Тиждень“. Прага 1935, ч. 2, ст. 3.
Свято на Маківці. „Діло“. Львів 1934, ч. 158, стор. 1.
Свято пам'яті С. Петлюри у Львові. „Наш Прапор“. Львів 1936, ч. 58, ст. 3.
Свято 1. листопада 1922 р. в таборі в Йозефові. „Укр. Скиталець“. Відень 1922. 8^о, ч. 20, ст. 29—32. З образком.
Свято проголошення Республіки. „Розвіт“, Раштат 1917, 4^о, ч. 86, ст. 1—2.
З участю війська.
Свято революції скінчилося! Настає грізний час! „Вістник Союзу Визв. України“. Відень 1917. 4^о, ч. 29 (159), ст. 451—455.
Уступ. Демонстрації. „Вже давно не блищали шаблі козаків!“ Відноситься до 3-го військового з'їзду.
Свято Симона Петлюри по повітових осередках. „Укр. Нива“. Луцьк 1936, ч. 2, ст. 2.
Святочні поздоровлення від Січових Стрільців „Союзові Визволення України“. „Вістник СВУ“. Відень 1915, 4^о, ч. 15/16, ст. 16.
С. Г. Гра з вогнем. „Тризуб“. Париж 1933. 8^о, ч. 9, ст. 4—7.
З приводу виступів П. Скоропадського.
С. Г. З дневника Січового Стрільця. 19 вересня 1914 р. „Стрільська Думка“. Старокостянтинів 1919, ч. 48.
З життя СС.
С. Г. Лист до редакції. „Син України“. Варшава 1920. 4^о, ч. 4, ст. 8.
Бої 6-ої дивізії 1920 р.
С. Г. Листопадовий переворот в Белзі... на основі оповідань б. булавного М. Гараха. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 3, ст. 2—4.
С. Г., др. Перші дні з большевиками. (Зі споми-нів). „Кал. Черв. Калини“ на 1922 р. Львів 1922. 8^о, ст. 58—64.
Заснування „Запасного Коша“, пізніше III. кур. V. бригади 1-го корпусу УГА. З іл.
С. Г. Втрати Белзчини у визвольній війні. (Підсумки спису поляглих членів Української Армії, переведеного в Белзчині). „Літопис Ч. К.“, Львів 1935, 4^о, ч. 7/8, ст. 17—25.
Таблиця ч. 1: Загальні втрати Белзчини по громадам, а) Військові. I. Військовий ступінь і частина. II. Дата уродження. Таблиця ч. II. Рік уродження зареєстрованих поляглих. Віроісповідання, стан цивільний і звання. IV. Дата, місце і причина смерті. Таблиця ч. III. Згинули в боях, б) Цивільні. Таблиця ч. IV. Померли від ран. Таблиця ч. V. Померли від недуг. Таблиця ч. VI. Померли в полоні, таборах і лічницях. З портретами.
С. Г. За Белз. „Літопис Ч. К.“ Львів 1936. 4^о, ч. 6, ст. 2—4
Фрагменти з боїв за Белз до захоплення його польськими частинами групи „Бут“: I—V. 1919. З 4-ма іл.
С. Г. З документів великих днів на Белзчині. „Літопис Ч. К.“ Львів 1935, 4^о, ч. 5, ст. 14.

Обіжчик Укр. Повіт. Комісаріату в Сокалі і Белзі і Команди Запасного куреня в Белзі до горожан Сокальщини і Белзщини від 11. XI. 1918. З іл.

С. Г. Комітет несення помочі полоненем стрільцям Української Армії в Белзі. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 9, ст. 2—3.

На основі сповідань одної з організаторок Комітету. 1919.

С. Г. Четар „Запасного Коша“ в Белзі Іван Лісецький. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 9, ст. 22.

Біогр. причинки. З портр.

С. Г.: Четар В. Сокальської бригади Мирон Галандь. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4^о, ч. 9, ст. 22.

Біогр. причинки. З портр.

Севрюк Олександр. Берестейський мир. 9. II. 1918. (Уривки зі споминів). „Укр. Вісти“. Париж 1927, чч. 19, 20, 21, 22.

Севрюк Олександр. Берестейський мир. 9. II. 1918. (Уривки зі споминів). (Відбитка з „Укр. Вістей“ чч. 19—22. 1927). Paris. „Les Nouvelles Ukrainiennes“, impr. „Union“. 1927. 8^о, ст. 16 з іл. і порт.

В додатку: Борщак І. Література про Берестейський мир Центральної Ради.

Севрюк Олександр. Берестейський мир. (Уривки зі споминів). (Передрук з „Укр. Вістей“. Париж 1927, чч. 19—22). „Берестейський Мир“. З нагоди 10-тих роковин 9. II. 1928—9. IV. 1928. Спомини та матеріали. Львів—Київ. Накл. „Червоної Калини“ 1928. 8^о, ст. 143—166.

Секретар Микола, б. управитель польових пошт УГА. Польова пошта У. Г. А. „Літопис Ч. К.“ Львів 1930. 4^о, ч. 9, ст. 4—8.

І. Галицький період. II. На Великій Україні.

Селезіон Павло. „Дерманська Республіка“. „Літопис Ч. К.“ Львів 1931. 4^о, ч. 7/8, ст. 14.

1918. Повстання селян біля Здолбунова.

Селезіон Павло. „Прігорінська Советская Соціалістическая Республіка“. „Літопис Ч. К.“ Львів 1931. 4, ч. 6, ст. 10.

Повстання Дубровиці і околиць проти У. Н. Р. 1918.

Селіванський, пор. Не всі ті українці, що родилися на Україні. „Спогади“, ч. 1. Калиш 1921, 16^о, ст. 31—34.

Ротмістр Енгельгардт.

Селяне — жовніри!

Відозва на чвертці паперу канц. формату, без дати (передвоєнна) до укр. жовнірів під Львовом покидати кріє і всі знаряди морду і тікати додому на свята.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Тому, що не всі П. Т. Передплатники прислали з початком жовтня залеглу й біжучу передплату, висилає Адміністрація залягаючим інкасові почтові доручення та просить П. Т. Передплатників обов'язково їх викуплювати.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ”

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 11. / Листопад 1936.

ЗМІСТ:

Хрести		Європа й відродження України	
Ф. Невестюк	2	Ілько Борщак	8
Із записок 17-літньої		1. XI. 1918 в Калуші	
В. Літинська	2	О. Мікула	13
На могилі полк. Дм. Вітовського		Житомирська юнацька школа	
Денис Онищук	3	Всеволод Петрів	14
Полк. Дм. Вітовський у спогадах		Мої перші дні у З.У.Н.Р.	
О. Думін	4	Др. Кирило Трильовський	18
Джерело історичної традиційности		Знад Дніпра до Сени	
Ів. Шуліка	6	Федір Дудко	20
Різьбар М. Бринський	7	Бібліографія	23
Ювилей ген. Віктора Курмановича	7		

Міліонової збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04.

ПКО. 503-881

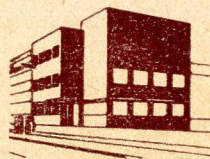
поручає власні вироби найкращої якості
Пасту до взуття „Елегант“ терпентинову.
Пасту до взуття „Елегант“ люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Васеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

УВАГА!
МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБИРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРИШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВА-
РИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКАЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ
Prof. D. Antonovyc, Praha-Muze. 245, Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА“

Багато ілюстровані.

Опера „Різдвяна Ніч“ — Празьке видання Кобзаря —

Підпільна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою
діячкою.

Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ“.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

Імена всіх, і тих найменших жертводавців (хто подасть своє прізвище розбірно), Музей збереже Україні в своїх пам'ятних книгах; хтож дасть відразу або частками 10 доларів, буде записаний в окремій пам'ятній книзі **Фундаторів Українського Дому**; а хто часть 25 доларів, буде записаний в золотій пам'ятній книзі **Добродіїв Музею Визвольної Боротьби України**; імена всіх жертводавців, хто дасть по 100 дол., буде уміщено на окремій почесній стіні Українського Дому; а імена всіх, хто дасть по 500 дол., буде виписано золотими літерами на окремій мармуровій таблиці при вході.

1000 цеглин коштує 10 дол., 100 цеглин коштує 1 долар.

Не спізнiться з своєю пожертвою на Український Дім у Празі! Не будьте останнім: хто жертвує вчас — помагає вдвоє!

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки*

	ЦІНИ перше тепер	
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпку, ст. 270	4:50	1:50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3:00	1:25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1:50	0:70
Слота, ст. 27	0:90	0:30
Зірка, повість ст. 181	4:00	1:75
Вадим, повість ст. 227	4:50	2:00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1:50	0:60
Берестейський мир — спомини і матеріали ст. 320	8:00	3:50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду ст. 171	3:90	3:90
Перед Навалою ст. 192	4:00	2:00
Федір Дудко: Квіти і кров, ст. 192	4:00	2:00
На згарищах ст. 168	4:00	2:00
Глум, оповідання, ст. 56	1:20	0:50
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції, I. вичерпана		
II. До заняття Києва, ст. 184	3:50	1:50
III. Кримський похід, ст. 164	3:50	1:20
IV. Доба Гетьманщини, ст. 117	3:00	1:20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5:00	2:00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184	3:50	1:50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2 т. з визв. війни ст. 259	6:00	2:75
Д-р Степан Шухевич: Спомини: I. вичерпана		
II. Від квітня 1919 до липня 1919 ст. 176	4:00	2:50
III. Від липня 1919 до січня 1920 ст. 162	4:00	2:50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920 ст. 164	4:00	2:00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920 ст. 147	4:00	2:00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.) (в оправі)		3:50
Микола Галаган: З моїх споминів:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4:00	1:90
II. Світова війна — розвал царату — українська революція ст. 196	4:00	1:90
III. 3-тій військовий зїзд — делегація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4:00	1:90
IV. Дипломатична місія в Румунії. — Дипломатична місія на Угорщині, ст. 296	6:00	2:00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III, IV том по 1:50 ст. 318		4:50
Олена Степанівна: На передодні великих подій. Переживання і думки 1912—1914 ст. 45	2:00	0:70
Михайло Костів: Джин-гісхан гряде, ст. 102	3:00	1:20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1. XI. 1918—13.V. 1919 ст. 119	3:00	1:20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля рештків УГА., ст. 100	2:80	1:10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі, оповід. ст. 156	3:50	1:50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8:00	3:50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14:00	6:00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1. XI.—17. XII. 1919 ст. 55	1:80	0:80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, генерал Людвіка XV., ст. 208	7:00	5:00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919 ст. 100	2:80	1:20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6:00	2:50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21:00	8:00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6:00	2:50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки ст. 231	5:00	4:00
Пекло на землі ст. 208	5:00	4:00
В. Леонтович: Хроніка Гречок ст. 136	3:50	1:70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя ст. 339	6:00	2:80
І. Бордак: Мазепа, життя і пориви великого Гетьмана ст. 179	5:80	4:50
О. Попович: Відродження Буковини ст. 116	2:60	1:20
С. Левинський: Від Везувія до піснів Сагари ст. 84	3:20	2:00
Др. М. Рудницький: Правопис і літер. мова	1:00	0:50
А. Тарнавський: Історія IV. запорізького полку ст. 48	1:00	0:50
Видання без знижки:		
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни ст. 162	3:50	1:75
Степан Шухевич: Невідомий	4:00	2:00
о. Гайдукевич: Було колись ст. 110	1:80	0:90
В. Ласовський: Генерал Тарнавський ст. 192	3:50	2:00
Альбом У. С. С. II. наклад (з пересилкою) ст. 174		18:00
Річники Літопису за роки 1934, 1935 без оправі по зл.		10:00
в твердій полотняній оправі з золотими витисками по зл.		13:00

Друкуються:

Історія У. С. С.

Великий Співаник „Червоної Калини“.

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплекту облякуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“, Львів, вулиця Зіморівича ч. 12. II. Почтова скринка ч. 43.